ARH Diss. B-26826

Tartu Riikliku Ülikooli
Ajaloo-Keeleteaduskond
Üldajaloo Kateeder

Joss Fritz - Bundschuh'de organisaator ja juht

Diplomitöö

Inv. nr. 293.

Juhan Kahk

Tartus, 1951.a.

"... Joss Fritz Untergrombachist ... igas suhtes kujutas endast väljapaistvat isikut."

F. Engels, "Saksa talupojasöda", lk. 67.

S i s u k o r d:

1)	Eessõna	lk. 1-7
2)	Saksamaa sotsiaal-majanduslik olukord enne talupojasõda	lk. 8-25
3)	Talurahva ja linnaplebeide võitlus ekspluateerimise vastu Saksamaal XV sajandil	lk. 26-35
4)	Joss Fritzi tegevus 1502.a. Untergrombachi Bundschuh's	lk. 36-51
5)	Joss Fritzi tegevus 1513.a. Leheni Bundschuh organiseerimisel ja juhtimisel	lk. 52-70
6)	Joss Fritzi tegevus 1517.a. Bundschuh organiseerimisel ja juhtimisel	lk. 71-80
7)	1502., 1513. ja 1517.a. Bundschuh'de programmid ja taktika	lk. 81-87
8)	Joss Fritzi tegevus kui üks tegureid saksa talupojasõja ettevalmistamisel	lk. 88-100
9)	Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri koos tarvitatud lühenditega	lk. 101-104
10)	Bundschuh rahutuste kaart	lk. 105
11)	Talurahva nõuete võrdlev skeem	lk. 81 järgi

E e ssõ n a

Sissejuhatuses oma tööle "Saksa talupojasõda" ütleb Friedrich Engels: "Oli aeg, kui Saksamaal tõusid esile isiksused, keda võib kõrvutada teiste maade parimate revolutsionääridega ..."[1]. Üheks selliseks revolutsionääriks peab Engels ka Bundschuh vandenõude tähtsamat organiseerijat Joss Fritzi, keda ta nimetab igas suhtes väljapaistvaks isikuks[2]. Marksistlik ajalookäsitlus rõhutab, et "... isiku individuaalsed iseärasused teevad ta rohkem või vähem kõlblikuks nende ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks, mis tekivad teatavate majanduslike suhete alusel ..."[3]. Käesoleva töö peamiseks ülesandeks ongi selle mitmekülgse isiku ja tema tegevuse lähem tundmaõppimine, selle selgitamine, millist osa mängis ta ajaloos, kuidas vastas ta tegevus ühiskondlike jõudude vahekorrale ja nendele ülesannetele, mis seati üles ajaloo arengu poolt.

Nimetatud küsimuse käsitlemine on seotud mitmete suurte raskustega, Nõukogude ajalooteadus pole seniajani andnud veel ühtki monograafiat ega isegi väiksemat uurimust Joss

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk. 25.
2) op. cit., lk. 67.
3) Plehhanov, lk. 31.

Fritzi ning üldse saksa talupojasõjale eelnevate talurahvaliikumiste kohta. Seniajani pole veel täiel määral nõukogude ajaloolaste poolt ära kasutatud neid võimalusi, mida pakub marksistlik metodoloogia ja marksismi klassikute suunaandvad teosed antud teema uurimiseks.

Tõsiselt teaduslik saksa talupojasõja ja kõigi selle eelja kaasnähtuste käsitlemine sai võimalikuks alles peale ajaloolise materialismi loomist ja eriti peale seda, kui F. Engels 1851.a. kirjutas oma geniaalse töö "Saksa talupojasõda". Antud teema juures on eriti tähtis see, et Engels,käsitledes saksa talupojasõda kui seaduspärast saksa ajaloo arengu produkti pühendab suurt tähelepanu ka tema eelloole ja annab ühtlasi esimese sügavalt teadusliku ning selge hinnangu neile ühiskondlikele ja majanduslikele oludele, mille pinnal areneb saksa talupojasõda ja talle eelnevad sündmused. Engels annab siin lühidalt hinnangu kõigile Bundschuh salanõudele, käsitleb ka Joss Fritzi isiksust ja teeb palju rangelt põhjendatud üldistusi, mida lähemalt on käsitletud antud töö sisus. Suurel määral aitavad meil mõista käsitletavaid konkreetseid ajaloolisi sündmusi ka Marxi kronoloogilistes väljakirjutustes esinevad märkused ja Lenini seisukohavõtud religiooni kui ühiskondliku nähtuse suhtes. Kogu keskaja tõsiselt teaduslik uurimine lähtub aga seltsimees Stalini poolt tema töös "Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist" püstitatud teesist, et klassivõitlus on feodaalkorra põhijooneks. Uueks panuseks selle perioodi küllaltki keeruka pealisehituse ja baasi vahekordade uurimisel oli seltsimees Stalini geniaalne töö "Marksismist keeleteaduses".

Fritzi ning üldse saksa talurahvasõjale eelnevate talurahvaliikumiste kohta. Ka kodanlik ajalooteadus pole autorile teadaolevail andmeil Joss Fritzi veel kunagi oma uurimuse keskpunkti asetanud. Võime leida ainult üksikuid märkusi üldisemates käsitlustes ja neidki ainult mõnel autoril. Siiski on tema seisukohalt vajalik tutvuda ka nende kodanlike ajaloolaste väheste seisukohtadega.

Zimmermann suhtub Joss Fritzi isiksusse küllaltki suure sümpaatiaga, kuid selle tõttu ka ebakriitiliselt. Ilma, et ta saaks toetuda mingeile kindlamaile faktidele, arvab ta, et Joss Fritz on vana sõjamees ja omandanud sellena sõjamehelikud maneerid ning julguse [1]. Heroldilt on pärit mõte, et Joss Fritz peab pärinema jõukamate talupoegade hulgast [2] ja kuigi Rosenkranz ise esialgu asutab selle väite põhjendamatusele, jõuab ta lõpuks ka ise samale järeldusele [3]. Ka Herold on õigustatult kõrgel arvamusel Joss Fritzi veenmisoskusest ja juhiautoriteedist kuid nimetab teda ~~isegi~~ sellest hoolimata "rahva juhiks ja võrgutajaks (Führer und Verführer)" [4]. Hoopis teisiti, isegi vaenulikult, hindab aga Joss Fritzi tegevust Kaser. "Igatahes oli ta (Joss Fritz - minu märkus J.K.) vaenlaste poolt kardetud demagoog, kes eeskujulikult lihtsat inimest ta nõrkadest külgedest haarata, ta kahtlusi hajutada ja alati ohtlikel silmapilkudel õigeaegselt kaduda oskas (tsiteeritud Rosenkranzi kaudu)" [5]

---

1) Zimmermann, lk. 41.
2) Herold, lk.28.
3) Rosenkranz D. lk. 186.
4) Herold, lk. 28 jj.
5) Rosenkranz D, lk.189.

Kõige ulatuslikumalt on tegelnud Bundschuh ja sellega seoses ka Joss Fritzi uurimisega Rosenkranz. Kuid tema juures tuleb eelkõige arvestada seda, et ta on luteriusu pastorina vägagi piiratud maailmavaatega - ta on parimal juhul liberaal ja isegi sellena aeg. Kogu tema Bunschuh käsitlusest õhkub igal leheküljel puhtakujulisem idealism. Keskaegsed talurahvarahutused tulenevad tema arvates sellest, et valitsejail puudub küllaldane "arusaamine" ja "heasoovlikkus" alamate soovide ning nende olukorra suhtes[1]. Ta pole päris rahul isegi parlamentaristliku korraga, kuna see ühiskondlikke pahesid liiga avalikkuse ette toob[2]. Tundes vist teatud südametunnistuspiina selle üle, et ta käsitleb teemat talurahvarahutused, ruttab ta kohe oma töö alguses kinnitama, et Bundschuh pole mingi tõeliselt "kommunistlik"(!) liikumine[3] ja seetõttu püüab ta kogu oma töös, käsitledes talupoegade nõudmisi, tõestada, et talupojad ei tahtnud kehtivaid ühiskondlikke suhteid päriselt hävitada, vaid ainult parandada. Joss Fritzi käsitlemisel kaldub aga Rosenkranz piiritusse idealiseerimisse ja isiku tähtsuse ülehindamisse Tõsi küll, Rosenkranz peab kurbusega märkima, et Joss Fritzi tegevust ei kandnud mingid kõrgemad ideaalid (arvatavasti mõtleb Rosenkranz nende all "jumalikke")[4], kuid ta on siiski mees, kellest kõik oleneb. "... Bundschuh ei ole mitte massiliikumine, mis Joss Fritzi enda juhiks oli valinud, vaid täies mõttes ta isiklik looming..."[5]. Talurahvarahu-

---

1) Rosenkranz, D., lk. 136.
2) op.cit.,lk. 144.
3) op.cit., lk.5.
4) op.cit., lk.189.
5) op.cit., lk.307.

tuste puhkemine ei olene lõpuks Rosenkranzi arvates sellest, kus feodaalide rõhumine kõige suurem on, vaid sellest, kus Joss Fritz parajasti juhtub olema [1]. Sellisest vaatekohast lähtudes ei saa me aga näiteks üldse seletada, kuidas said puhkeda 1514.a. Vaese Konradi rahutused Württembergis, kuna Joss Fritzil nende jaoks ju aega ei jätkunud. Üldse satub siin Rosenkranzi "teooria" vastuollu ta küllaltki teadusliku ja täpse uurimismeetodiga, mis üsna hästi välja selgitab konkreetseil juhtudel talurahvarahutuste ajendid. Joss Fritzi veenmis-ja organiseerimisvõimet nimetab Rosenkranz "deemonlikuks" [2]. Kui palju on XX sajandi saksa kodanlik ajalooteadlane edasi jõudnud Freiburgi raehärradest, kes 1513.a. vähemalt avameelselt tunnistasid, et Joss Fritzi tegevust on võimatu teisiti seletada, kui kuradi kätetööga [3] - see jääb siin tõesti küsitavaks.

Ulatuslikumalt on käsitlenud saksa talu~~rahva~~rooja sõjale eelnenud rahutusi ja eriti Bundschuh liikumist ning Joss Fritzi ka saksa fašismi ajaloolasest ideoloog, saksa kulaku apologeet Günther Franz. Oma saksa talu~~rahva~~rooja sõja eellugu käsitleva doktoridissertatsiooni sissejuhatavas osas "Probleemi asetus" püstitab Franz küll esialgu üsna huvitava meetodi - võrrelda 1524.-25.a. talu~~rahva~~rooja sõjas esinenud talupoegade nõudmisi sellele eelnenud talurahvarahutuste nõuetega, et selgitada reformatsiooni mõju talurahva võitlusele [4].

---

1) Rosenkranz D, lk.261.
2) Rosenkranz D., lk. 187.
3) Rosenkranz Q, lk. 182.
4) Franz, lk.5.

Kuid kohe samal leheküljel näitab ta, et kavatseb talurahvarahutusi käsitleda täiesti lahus talurahva majanduslikust olukorrast. Vabandades end sellega, et "Talupoegade majandusliku olukorra üle varasematel sajanditel ei saa kunagi võimalikuks teha selgeid ja ümberlükkamatuid otsuseid"[1] loobub ta üldse talupoegade majandusliku olukorra, kogu ajaloo materiaalse baasi uurimisest. Franzi arvates pole talurahva võitluse põhjuseks mitte nende ekspluateerimine feodaalide poolt, vaid "Talupojad, kellel majanduslikult mitte halvasti ei näi minevat, tõusevad poliitilistel kriisiaegadel riigi vastu..."[2]. Joss Fritz pole sellise käsitluse juures mitte metsikult ekspluateeritava, oma eksistentsi ja nagu Poršnev õigesti näitab ühes sellega ka ühiskonna tootmisjõudude eksistentsi eest[3] õiglast võitlust pidava talurahva juht, vaid oma majanduslikule hüveolule poliitilisi õigusi lisaks nõudva kulakliku talupoegkonna juht. Kogu selline vägivaldne talurahvalik-plebeilise revolutsioonilise võitluse toppimine ühe mütsi alla bürgerlik-luterliku reformistliku võitlusega teenis ainult üht eesmärki, saksa rahvas esinevate ja esinenud klassivastuolude ~~tumestamist~~ kinni mätsimist.

Nagu eeltoodust näha, pole kodanlik ajalooteadus suutnud peale faktilise materjali peaaegu mitte midagi positiivset anda Joss Fritzi mõistmiseks. Teda on käsitletud peaasjalikult kui inimest, kui huvitavat, mõnikord ka sümpaatset seiklejat, kuid millist suhet omas ta kogu talurahva-

---

1) Franz, lk.5.
2) Franz, lk. 33.
3) Poršnev I lk. 529.

liikumisega, kogu ajaloolise epohhiga - neid küsimusi pole püütudki vastata.

Kuid Joss Fritzi isiksuse ja tegevuse uurimisel aitavad meid suhteliselt vähe edasi ka allikad. Juba Zimmermann juhtis tähelepanu asjaolule, et kõik talurahva- ~~rahva~~sõda ja talurahvarahutusi käsitlevad allikad on kirjutatud talurahva vaenlaste poolt [1] ja me ei saa seetõttu panna mingeid lootusi nende objektiivsusele. Veel komplitseeritumaks muutub aga küsimus seetõttu, et meil on Joss Fritzi näol tegemist isikuga, kes kordagi kohtusse pole sattunud. Kõiki Joss Fritzi lauseid ja mõtteid, andmeid ta kohta, tunneme teise-kolmanda isiku kaudu. Poršnev on rõhutanud, et hiliskeskaja talurahvarahutusis ilmnevad üha selgemalt kaks tendentsi - laostuva kehvikkonna ja jõukate peremeeste huvid [2]. Enamikust Joss Fritzi kaaslastest talupoegadest teame aga ainult nende nimesid - me ei tea, on nad jõukad või vaesed. Meie ei tunne selletõttu päris täpselt ja detailselt seda sotsiaalset kandepinda, millele Joss Fritz oma tegevuses toetub. Osalt on see seletatav asjaoluga, et selle kohta tõesti puuduvad andmed (tuleb arvestada, et esimene rahvaloendus Saksamaal toimus 1449.a. Nürnbergis, alles 70-ndail aastail on väga ebatäielikud rahvaloendused läbi viidud Strassburgis ja Speieris) [3], veel enam aga sellega, et kodanlikke ajaloolasi, kes töötasid otse allikate juures, kunagi ei huvitanud küsimuse see külg.

---

1) Zimmermann, lk.4.
2) Poršnev, I lk. 536.
3) Buchner, lk.8.

Kõigi nende raskuste tõttu ei seagi käesolev töö enda ülesandeks küsimust Joss Fritzist ja ta tegevusest ammendada, vaid püüab seda ainult teatud määral süstematiseerida, põhijooni rõhutada ja Joss Fritzi isikut rohkem üldise ajaloo arengu ning ühiskonnaga siduda.

Saksamaa sotsiaal-majanduslik olukord enne talurahvasõda

Kahtlematult oli Engels esimene, kes andis õige käsitluse Saksamaa majanduslikust olukorrast, ühiskondlikest jõududest ja nende vahekordadest talurahvasõja ajal ning selle eel. Oma töös "Saksa talupojasõda" lahendab Engels järgmised probleemid: miks puhkes Saksamaal talurahvasõda, mis iseloomu ta kandis, miks ta oli nii killustatud ja miks ta nurjus. Kohe oma töö alguses näitab Engels, et Saksamaa polnud talurahvasõja eel sugugi majanduslikult nii mahajäänud, kui tavaliselt arvatakse. Engels näitab, et saksa töös-tus elab XIV ja XV sajandil läbi tunduva tõusu, et maatöös-tuse asemele on juba asunud linnade tsunftitööstus, mis produtseerib laiematele turgudele, et Saksamaa on eesrind-liku mäetööstuse maa. Ta näitab, et koos linnade õitsengu-ga kisti keskaegsest toorusest ka välja põllundus[1]. Marx

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.25 jj.

näitab aga "Kapitali" III köites, et maksude ja tollide tõus (mis on ju eriti märgatav just keskaja lõpus) kiirendas väiketalupoegade ja käsitööliste ekspropriieerimist ning sellega kiirendas kapitalistliku tootmisviisi täielikuks võidulepääsuks vajalike tingimuste valmimist [1]. Ja kõigest sellest teevad marksismi klassikud loogilise järelduse - saksa talurahva sõda on tegelikult võitlus uue tootmisviisi, kapitalismi, võidulepääsemise eest, mis juba enne seda on sisse murdnud kõigisse ühiskondliku elu sfääridesse. Eessõnas oma tööle "Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks" nimetab Engels Saksamaad XVI sajandi alguses "... euroopa kodanluse esimese suure ülestõusu lähtekohaks..." [2].

Allpooltoodud käsitluses oleme sunnitud tegema võrdlemisi teravat vahet kolme mõiste - maa-, kohtu- ja pärishärruse vahel. Need mõisted loodi kodanlike juristide ja ajaloolaste poolt puht formalistlike vormelitena. Tegelikult nad tähendavad feodaalse ekspluateerimisviisi kolme võtet, millede vahel hiliskeskaja majanduselus tehakse võrdlemisi selget vahet. Pärishärrale, s.t. senjöörile, kellest talupojad on isiklikult sõltuvad, ei kuulu tavaliselt talupoegade üle kohtupidamise õigus (kohtuhärrus), samuti ei kuulu talle ka talupoegade maa (maahärrus). Sageli on ühe senjööri isikus kehastatud kaks või isegi kolm härrust, tavalisem on aga, et kõiki neid õigusi omavad eri senjöörid ja seetõttu talupoeg kannatab mitte ühe vaid kolme senjööri rõhu-

---

1) Marx, K Kapital, III k., lk.798.
2) K.Marx, F. Engels, Valitud teosed kahes köites, Moskva, 1948, II k., lk. 106.

mise all. Käesoleva teema seisukohalt on tähtis selgitada, millised neist ekspluateerimisvormidest olid talupoegadele kõige rõhuvamad, milliste vastu eeskätt suundus nende võitlus.

Kapitalismi sissetung kutsub esile talle hoopis vastupidise nähtuse - feodaalse reaktsiooni, mis esineb Smirini järgi vähemalt Edela-Saksamaal[1] (hilisem Bundschuh ja talurahvasõja tegevusala). Mõisamajanduse tõmbamine tihedamasse kaubavahetusse tõmbab nende omanikud võlgadesse. Mida laiemaks muutuvad turud, seda suuremaks kasvavad kaupmeeste tulud ning aadlike võlad. Püssirohu tarvituselevõtmine ja jalaväe esiletõusmine vähendab aadlike üht sissetulekuallikat - sõjateenistus. "Siit - uus rõhumine talupoegadele, naturaalrendi ja teorendi suurenemine, uuesti elustub ja üha tugevneb püüe muuta vabad talupojad sõltuvaks, sõltuvaid - pärisorjadeks aga margi ühismaad mõisamaaks."[2] Nagu rõhutab Engels esineb Saksamaal sel ajal uuesti tendents pärisorjastada talurahvast. Kogu Edela-Saksamaal peale Schwarzwaldi on pärisorjuse institutsioon keskaja lõpuks juba kadunud[3]. Pärisorjuse taaselustamine senjööride poolt toob endaga kaasa talurahva ekspluateerimise tunduva tõusu. Siinjuures esineb aga omapärane nähtus, et pärisorja seisundiga seoses olevad regulaarsed maksud ei olegi eriti suured ja rõhuvad[4]. Pärisorjuse peamine tähtsus ja raskus seisis selles, et "... ta oli talupoegade üldise rõhumise tugevdamise aluseks

---

1) Smirin 19, lk.188.
2) K.Marx ja F. Engels, Teosed, Moskva 1935, XV k., lk.641.
3) Stolze, lk.10.
4) Smirin 19, lk.153.

agraarsuhete neis osades, mis olid seotud maahärruse ja kohtuhärrusega."[1] Seetõttu esineb omapärane nähtus, et just talupoegade maa omanikud - maahärrad (Grundherren) püüavad muuta oma aladel olevaid talupoegi ka isiklikult neile kuuluvaiks, pärisorjadeks, selleks et vabamalt valitseda nende üle, et oleks kergem suurendada nende koormisi enda vastu.[2] Ja sellest tulenevalt on ka talurahva vastupanu teravik suunatud mitte oma lihtsate pärishärrade vastu, vaid nende maa- ja kohtuhärrade vastu, kes püüavad muutuda ka pärishärradeks. Sellega on ka seletatav, miks esialgu ei pöördu talurahva võitlus mitte väikeaadlike, vaid peamiselt suurte territoriaalvürstide ja linnade vastu, kes kasutades selleks sageli pärisorjastamist, kuid sageli ka ilma selleta, suurendavad just sel ajal tunduvalt oma kohtu- ja maahärruslikku ekspluateerimist. 1514.a. annavad Švaabi liidu liikmed oma liidu tugevdamiseks kokkukutsutud nõupidamisel välja dokumendi, milles on kirjutatud, et liit tugevdatakse võitluseks talurahvarahutustega, kuna "... on karta, et nüüdsest peale aadlit ja rüütelkonda ka see tabada võib, mida nüüd vürstid, vaimulikud ja linnad kogenud on ..."[3] .Ainult sellega saab ka seletada asjaolu, et kuni talurahvasõjani esineb talurahva vastuhakkude puhul väga harva pärisorjuse kaotamise nõue. Talurahvas võitleb konkreetsete feodaalsete kohustuste vastu, mida nõuavad neilt nende maa- või kohtuhärrad. Teha

---

1) Smirin 19, lk.160.
2) Smirin 19, lk.159.
3) Zimmermann, lk. 111.

sellest üldistus ja mõista, et see on seotud nende sotsiaalse seisundiga - pärisorjusega, seda talurahvas üksi ei suuda. Selleks on vaja selliste propagandistide nagu "Keiser Sigismundi reformatsiooni" autori ja Ülem-Reini revolutsionääri või sellise rahvarevolutsionääri nagu Thomas Müntzeri tegevust.

Kõige koormavamaiks kohustusteks, mis langevad talupoegadele seoses nende muutmisega isiklikult sõltuvaks maahärrast, on need, mis on seotud talu rentniku või rendihärra vahetamisega ja mida tuntakse mitmesuguste nimede all - Handschlag, Besthaupt, Todfall, Erschatz jt. See väljendub peamiselt osa talu liikuva varanduse omandamises maaomaniku poolt talupoja surma puhul ja talu üleminekul pärijatele või(nagu Erschatzi puhul) maaomaniku (senjööri) vahetumisel[1]. Nagu näitab Smirin esineb sageli Edela-Saksamaal olukord, et seda "pärandimaksu" ei nõua ainult üks, vaid isegi mitu isandat - seega maahärra kõrval nähtavasti ka kohtu- ja pärishärra (kui need [illegible] pole kehastatud ühes isikus)[2]. Selline feodaalne koormis on eriti raske aga just vaesemaile talupoegadele, kellelt sel puhul võetakse sageli ära ainukene koduloom[3]. Samuti nagu Prantsusmaal enne 1789.a. kodanlikku revolutsiooni püüavad ka Saksamaal senjöörid suurendada oma sissetulekuid banaliteetidest, püüavad neid muuta regulaarseteks, pikema aja peale ette tasutavaiks maksudeks[4].

---

1) Smirin 19, lk. 164.
2) Smirin 19, lk. 165.
3) vt. Rosenkranz Q, lk. 207.
4) Smirin 19, lk.181.

See püüe muuta talupoegi pärisorjaks on aga ainult osaks senjööride üldisest pealetungist talupoja majapidamisele ja küla maadele. Smirin ütleb, et "... nii õiguslike materjalide kogumikud, kui ka hilisemad talupoja dokumendid näitavad XV saj. ja XVI saj. alguses võitluse tugevnemist kogukonnamaade usurpeerimise ümber, mida toimetatakse mitmesugusel viisil ... Need samad ja ka teised materjalid tunnistavad senjööride püüdest haarata talupoegade põllutükid."[1]. Siinjuures ei tohi me unustada, et see mingil juhul ei tähenda suurte mõisamajapidamiste kujunemist, mõisade endi majapidamised jäid ka sel ajal väikesteks. Senjöörid püüdsid oma talupoegadelt maa ja kogukonna ühismaa käest ära võtta selleks, et seda rentida teistele, nüüd aga dikteerides juba ise endale kõige soodsamad renditingimused. Sel ajal suureneb siiski ka meierite kohtade (Dinghof) arv. Need kujutavad endast senjööri n.-ö. otsesele majandamisele alluvat kohta, mille põldudel teevad töö talupojad teoorjuse näol, mille üle valitseb senjööri ametnik-meier ja mis asuvad laialipillatult mitmes kohas senjööri valdustes. Ka siis kui need kohad pole palju suuremad tavalistest taludest omab meier tavaliselt ikka erilisi eesõigusi kogukonna ühismaade suhtes, millised õigused on aga senjöör röövinud kogukonnalt[2].

Üldise rünnaku tõttu talupoja majapidamisele ja ta õigustele "...käis Edela-Saksamaal talupoegade maa suhtes kehtivate õiguste varisemine ja tekkisid lühiajalise rendi vormid,"[3] mis

---

1) Smirin 4, lk. 190.
2) Smirin 4, lk. 198.
3) Smirin 4, lk. 216.

on talupojale loomulikult palju kahjulikumad ja kurnavamad kui pikaajaline rent.

Oma sissetulekute suurendamise püüdes lähevad senjöörid kuni talu majapidamise arengu lämmatamiseni. Nad ei taha näha enda kõrval ühtki võistlejat talupoja ekspluateerimise alal, nad püüavad mitmes kohas isegi takistada talupoegi oma majapidamise ülejääkide müümisel otse kaupmeestele [1], et ükski talupojalt välja petetud penn neist mööda ei läheks. Hans von Rott peab Bussmanshauseni talupoegadega ägedat võitlust, et takistada neid lina kasvatamast [2], kartes arvatavasti, et talupojad sel teel liiga suurel määral iseseisuvad ja talle isegi majanduslikeks võistlejateks kujunevad. See on üks parimaid näiteid selle kohta, kui avalikult saksa talurahvasõja eel ilmneb, et vananenud tootmissuhted tootmisjõudude arengut takistavad.

Kõrvuti mõisnike senjoraalsete koormiste suurenemisega tekivad ja kasvavad aga ka uued, mis tulenevad otseselt rahamajanduslike suhete sissetungist külasse. Talupojad muutuvad oma senjööride või liigkasuvõtjate võlglasteks ja nende võlgade protsendid lasuvad neil kui mitte raskema, siis vähemalt sama raske koormisena, kui feodaalkohustused. On väga iseloomustav, et talupojad väga sageli nende poolt asetatud nõudmistes võitlevad "Zinsen und Gülten" vastu, viies seega ühe nimetaja alla nii senjoraalsed kui ka võlastumisest tulenevad kohustused ja pidades neid endile võrdselt raskeiks ja vastuvõtmatuiks. [3]

---

1) Smirin 4, lk. 202 jj.
2) Smirin 4., lk.194.
3) Smirin 19, lk.185 jj.

Tema ppolt läbi töötatud dokumentaalsete materjalide (peamiselt Weistümer) põhjal teeb Smirin järelduse, et liigkasuvõtlikul ja senjoraalsel ekspluateerimisel oli üldine tendents haarata endale mitte vähem kui üks kolmandik talupoja puhastulust, millele lisaks tulid aga veel muud kohustused - kirikukümnis ja mitmesugused maksud territoriaalvürstide ja nende foogtide kasuks. Kõige selle tulemusena võtsid feodaalid Smirini arvates talupojalt kõik peale eksisteerimiseks hädavajaliku produkti[1].

Üheks teguriks, mis soodustas ja kiirendas pärisorjastamise levikut ja talupoegade rõhumise suurenemist, oli territoriaalvürstide võimu tugevnemine[2]. Engels rõhutab, et samal ajal, kui kogu Saksamaa majanduslikult ja poliitiliselt killustus, tugevnes poliitiline ja majanduslik tsentralisatsioon kohalike keskuste, vürstide ümber[3]. Need territoriaalvürstid, kes püüavad igasuguste ebaausate ja veel alatumate võtetega muutuda ka pärishärradeks, siplevad kapitalistliku majandussüsteemi arenedes üha suuremais võlgades ja suurendavad seetõttu järjest oma talupoegade maa- ja kohtuhärruslikke koormisi. Iseloomustades selliste vürstide tegevust ütleb Engels: "On peaaegu ebatõenäoline, milliseid julmuse ja hoolimatuse akte sooritasid need alatud vürstid oma alamate suhtes."[4]

Küsimuse konkretiseerimiseks vaatleme veidi olukorda XV sajandil Speieri piiskopkonnas, mis on seda enam õigustatud,

---

1) Smirin 19, lk. 187.
2) Smirin 19, lk. 150.
3) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.28.
4) K.Marx ja F.Engels, Teosed V k., lk.5.

et just seal organiseeritakse 1502.a. Bundschuh, see Bundschuh, millest meil Joss Fritzi oma tegevust alustab.

Faktilist materjali annab siinjuures saksa kodanliku ajaloolase Buchneri läbi ja läbi idealistlik teos Speieri piiskopi Matthias Ramungi valitsemisest (Buchner, Speieri piiskopi Matthias Ramungi sisemine ilmalik valitsus), milles ta kõigiti püüab õigustada ja õilistada selle kirikuvürsti tegevust. Buchneri teoses toodud faktid kõnelevad aga teist keelt, kui teose autor ise.

Piiskop Ramung valitses Speieris aastail 1464-1478, temale järgneb piiskopikohal Ludwig, kelle vastu organiseeritaksegi 1502.a. Bundschuh. Seega moodustab piiskop Ramungi valitsemisaeg Bundschuhle n.-ö. kaugema eelloo, selle käsitlus peab näitama, kuidas territoriaalvürstide feodaalne rõhumine tõukas talurahva võitlusele.

Saades piiskopiks, nimetab Ramung end,nagu hiljem Friedrich II-gi, oma piiskopkonna "kõrgeimaks sulaseks"[1] ja teenib seda nime tegelikult samavähe ära kui viimanegi. Kohe piiskopiks saamisest peale arendab Matthias Ramung palavikulist tegevust piiskopkonna valitsemisel. 21.mail 1467.a. seab ta sisse täpse "Liber debitorum'i" (võlgade raamatu)[2]. 1465.a. ja 1470.a. annab ta välja täpsed reeglid piiskopkonna majapidamise kohta, milledes muuhulgas nõutakse ka täpsete inventarinimestike koostamist[3],seatakse sisse läänіraamatud läänitulude kontrollimiseks[4]. Oma valitsusaja alguses korraldab piiskop

---

1) Buchner, lk.2.
2) op.cit.,lk.6 jj.
3) op.cit., lk.4.
4) op.cit., lk.5.

isegi loomadeloenduse ja siin paistab juba nende ürituste tegelik iseloom enam välja, nimelt on selle loenduse otseseks eesmärgiks kariloomade eest tasutava maksu kõrgendamine[1].

Iseloomustades suurvaimulike majanduslikku olukorda talurahva sõja eel, ütleb Engels:"Siiski, kuigi tavaliste feodaalkoormiste ja rendiste kõrval nad kogusid ka kümnist, osutus, et kõiki neid sissetulekuid on veel mitteküllaldaselt."[2] Samasugust kibedat rahapuudust tunneb ka Speieri piiskop. Väga napisõnaliselt, kuid iseloomustavalt märgib üks Speieri kroonik Ramungi eelkäija, piiskop Johannese kohta, et ta "... oli ka suurtes võlgades ja ei saanud kodanikele (burgern - s.t. otseselt tulevase kodanluse, buržuaasia eelkäijaile - minu märkus J.K.) nende võlgu anda..."[3][4]. Matthias Ramungi piiskopiks saades oli piiskopkonna finantsiline olukord järgmine: piiskopkonna aastasissetulekud olid 8 391 fl., kui maha arvestada aastased kulutused piiskopi õukonna ülalpidamiseks, esinduskulud ja muud sellelaadilised kulutused, siis jäi järgi 7000 fl. Aga võlgade pealt tuli igal aastal maksta protsente ligi 11 000 fl.[5], seega tekkis ligi 4000 fl. suurune iga-aastane defitsiit, mida sai likvideerida ainult kas uute laenude tegemisega või välja

---

1) Buchner lk.10.
2) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.31.
3) või raha (gulten).
4) Buchner, lk.28.
5) ibid.

pressides uusi summasid alamailt. Huvitav on ka eespooltoodud 11 000 fl. suuruse summa sisu - sellest läks tervelt 9300 fl. võlgu võetud rahade protsentide tasumiseks (protsenti võime aga vähemalt sel ajal juba lugeda kapitalistliku või kapitalistlikuks kasvava majandussüsteemi sümboliks), ainult ülejäänud 1600 fl. läks mitmesugusteks teenistusrahadeks. Paljud naabruses olevad maahärrad nõuavad õige energiliselt oma alamate võlgade tasumist (muidugi ainult selleks, et seda raha ise laenata või maksustada). "Igaüks", kurdab Ramung, "nõuab, et talle makstaks; seniajani on neil kannatust olnud ... aga nüüd kaotab piiskopkond oma usalduse ja märgatakse ta võimetust" [1] - ühe sõnaga piiskopkond seisis pankroti lävel. Piiskop kasutab küll ka firma Pietro Medici & Co abi, kuid peamise pressib siiski välja oma alamailt, nende korraldustega, mida saksa ajaloolane Buchner nii kiidab. Kuue esimese valitsusaastaga suudab ta oma sissetulekud kahekordistada, kusjuures aga õukonna väljaminekud kuuekordistuvad [2]. Ja lõpuks pole kogu sellest rabelemisest ka piiskopkonna finantsidele midagi kasu, sest kuigi Matthias Ramung vahepeal saavutab teatud tasakaalu finantsides, on tema elu lõpus arendatud ehitustegevuse ja ta järglase Ludwigi (kelle valitsuse all organiseeritaksegi Untergrombachi Bundschuh) pillamise tõttu piiskopkond viimase valitsusajal jällegi ülepeakaela võlgades.

---

1) Buchner, lk. 29.
2) op.cit. lk. 43.

Mida aga tähendas piiskopkonna linlastele ja talupoegadele piiskopi tulude [illegible] kahekordne kasv 6 a. jooksul, seda on kerge kujutleda. 1468.a. paneb Ramung Bruchsali elanikele uue raske aktsiisimaksu, 1472.a. uuendab ja tõstab ta seda ja tema järglane Ludwig kaotab 20.märtsil 1500.a. ära patriitside härrusmaksu, suurendab selle eest aga veelgi aktsiisi[1]. On ju tõsi, et Ramung annab pidevalt ametnikele korraldusi, et vaeseid kohtus õiglaselt koheldaks[2], et külakogukonnad võlgade all ei kannataks ja neilt kogukonnamaid ära ei võetaks[3], et ta alamad liiga suurt luksust taga ei ajaks[4], et ametnikud vaeseid inimesi lahkelt kohtleks, neile "ninna ei kargaks" ja oma kostitamiskuludega liigselt ei koormaks[5] jne. Aga just nende korralduste sagedane esinemine tekitab kahtlust nende teguvõimsuse suhtes. Ja millal pidid suutmagi ametnikud neid korraldusi täita, kui neilt samal ajal nõuti, et nad üles loeksid kõik piiskopkonna vetest püütud kalad[6], iga nädal esitaksid oma ringkonna täpse kulude ja tulude bilansi[7]; kui nõuti et ükski metsavaht ei tohi kellelegi puutikkugi anda ilma eri loata[8]; kui nõuti, et kedagi ei tohi ilma kohtuta karistada[9], et kohturahad kaotsi ei läheks ja et kohtuasjad hästi kiiresti lahendataks, et armupalvetega trahviraha ei vähendataks[10] jne.jne. Esimeste korralduste täitmist ei kontrollinud keegi, teiste täitmist aga väga täpselt - nii oli Ramung kord väga pahane, kui üks aruandja oli unusta-

---

1) Buchner, lk.26.
2) op.cit. lk.19.
3) op.cit., lk.25.
4) op. cit., lk.18.
5) op.cit., lk.22.
6) op.cit., lk.4.
7) op.cit., lk.4.
8) op.cit., lk.32.
9) op.cit., lk.21.
10) op.cit., lk.34.

nud veini aruandesse märkida[1]. Et kindlustada maksimaalset maksukoormust nõuab Ramung, et maksujaotusest külas peab osa võtma ametnik, kes ei ole sellest külast pärit[2]. 1472.a. annab ta seaduse juutide väljaajamise kohta Speieri linnast, kuid ainult selleks, et seda kohe rae palvel rikkuda, mille eest ta aga raelt saab kena summa raha[3]. Et elanikkonnast maksude näol mahla väljaimemine on jõudnud juba tõesti äärmise piirini, sellest tunnistab kõige selgemini asjaolu, et juba Ramung on sunnitud hakkama nõudma kümnist ka oma alamailt kolleegidelt, alamvaimulikelt[4]. See on aga kindlasti üks neist tegureist, mis talupoja sõja eel lähendas külavaimulikke talupoegadele.

Kogu see rabelemine ei takista aga kapitalistlike suhete, majanduse raudset arengut, ta laostavat mõju feodaalühiskonnale. Hoolimata kõigist oma pingutusist pärandab Matthias Ramung oma järglasele ligi 200 000 kuldnalise võlasumma, kasvab see ta järglase Ludwigi ajal edasi ja viib nende piiskopite poolt teostatav talurahva ekspluateerimine Untergrombachi Bundschuh moodustamisele a. 1502.

Majanduslik rõhumine kõrgvaimulike poolt ei esine aga sel ajal üksi Speieris, vaid on võrdlemisi üldine. Üldtuntud on Kempteni abti vägivallateod, kes talupoegadelt raha välja pressimiseks neid vanglas kinni hoiab[5]. Üha enam tugevneb alamvaimulike rõhumine kõrgvaimulike ja kloostrite poolt.

---

1) Buchner, lk.5.
2) op.cit., lk.21.
3) op.cit.,lk.24 jj.-d.
4) op.cit., lk. 33.
5) Barge, lk. 74 jj.

Kloostrite ja lihtvaimulike vahel areneb äge võistlus "vaese mehe" viimaste veeringute pärast. Kloostrite ja eriti kerjusmungad meelitavad talupoegi kümnist maksma mitte oma kogukonnavaimulikule, vaid neile [1]. Lollardide, beghiinide jt. kerjusmunga ordud muutuvad oma almustekogumisega elanikkonnale nii rõhuvaks, et üks kaasaegne ütleb:"... almused teevad suurimat kahju ja suurimat hävitust [2] kogu Saksamaal." [3]. Kloostrite ja mungaordude rünnak lihtvaimulike sissetulekuile on nii tulemusrikas, et maavaimulike kohad muutuvad nii vaeseks, et neile kohtadele leidub vähe soovijaid. [4] Sellest olukorrast on mõned saksa ajaloolased teinud liiga lihtsustatud järelduse. Nimelt ütleb Weber oma üldajaloo kursuses, et kuna Lõuna-Saksamaal just vaimulikud territooriumid kõige julmemat majanduslikku rõhumist arendasid, siis sellest kasvaski välja vaimulike vihkamine [5]. Nagu aga Engels veenvalt näitas pole selle küsimuse lahendus kaugeltki nii lihtne.

Aadli eeskujul luksuse kammitsaisse sattunud vaimulikud muutusid üha vähem ja vähem võimeliseks täitma oma ühiskondlikku funktsiooni - hoida lihtrahvast ideoloogilise relva abil allumuses. Kui kaugele oli läinud vaimulike moraalne langus, sellest annab kujuka pildi üks selleaegne jutlus. Selles on öeldud: "Öine lakkumine vaimulike hulgas on häbistav jumalavallatus, ümber amelemine ja röökimine kesköö ajal on häbitu koledus ... Preester ei pea olema õgard ja lakard; sest

---

1) Werner, lk.18.
2) Krieg.
3) Werner, lk.60.
4) op.cit., lk.22.
5) Weber, lk. 257.

õgimine ja vein viivad himurusele ja teevad lolliks." [1] Täielikku langusse olid sattunud oma elukombeilt ka nunnakloostrid. Nürnberglane Gabriel Tetzel kirjeldab 1465.-66.a. järgmiselt Neussi nunnakloostrit: "Eestseisja kutsus minu härra (Leo von Rozmital) külla ja tegi talle suurepärase tantsu kloostris. Ja kloostriemandad olid riiete poolest väga ilusalt kaunistatud ja oskasid kõige peenemaid tantse ja igal ühel on oma sulane, kes teda teenib ... ja võib öelda, et ma kogu oma elus nii palju keni naisi ühes kloostris kunagi näinud pole." [2] Seda, et rasvunud piiskopite, abtide ja munkade armee elu kutsus aadli kadeduse kõrval esile ka rahva pahameele, [3] märkasid ka mõned vaimulikud ise. Nii kirjutas kardinal Julian paavst Eugen IV-le, et "... on karta, et rahvas vaimulikele hussiitide eeskujul kallale langeb ... Kihvt, mida nad meie vastu südames kannavad, näitab end juba avalikult ja varsti nad mõtlevad, et nad teevad jumala ees teene, kui nad vaimulikke, kui inimesi, kes jumala ja inimeste poolt võrdselt vihatud on, halvasti kohtlevad ja rüüstavad ..." [4]

Kõikus ja pudenes ka teine kammits, mis talupoegkonda vaos hoidis - riik. Talurahva viha pöördub kõigepealt muidugi oma otseste rõhujate, kohalike ametnike vastu. Nagu Engels vaimukalt märgib oli küllaltki tähtsaks ja pidevaks kauplemisobjektiks vürstide käes ka õigusemõistmine [5].

---

1) Rosenkranz D, lk.171.
2) Werner, lk. 55.
3) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.32.
4) Zimmermann, lk.25.
5) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.29.

Pole ime siis, et talupoegade hulgas levis kõnekäänd - ükski amet pole nii väikene, et ta ei vääriks poomist[1]. Kuid midagi on korrast ära ka tippude hulgas - just ajavahemikul Ulmani surmast kuni Joss Fritzi tegevuse alguseni toimub lootusetu võitlus riigi reformimise pärast, mida saksa kodanlikud ajaloolased on püüdnud igati idealiseerida. Eriti õilsana on seejuures püütud kujutada "viimast rüütlit" keiser Maximiliani, kelle kohta aga Marx tabavalt ütleb:"..."rüütli" taha peitus lurjus Habsburg"[2]. Et Maximiliani reformid ka siis, kui nad osaliselt õnnestusid, tõid endaga kaasa ainult uue maksukoorma rahvale, näitab veenvalt Marx, öeldes:"Kogu 1492.a. metsik Maximilian tulemusteta palus järgimööda igalt ~~impeeriumi~~ keiserriigi riigipäevalt vägesid ja raha: lõpuks nõustuti andma talle "väikene maks impeeriumi subsiidiumi näol" ja nimelt määrati maks igalt tulekoldelt, teiste sõnadega veeretati kõik talurahvale ja osalt linlastele."[3] Ükski Maximiliani poolt loodud asutus ei suutnud peaaegu mingil määral tugevdada riigi keskvõimu. Väga tabavalt ja vaimukalt ironiseerib Engels selleaegset riigipäeva:"Seal löödi aega surnuks kõige tühisemate tseremoniaaliküsimuste arutamisega, - näiteks, kas peab sellise ja sellise paruni saatkond ... omama eelistatud kohta sellise ja sellise paruni ees või peab ühe impeeriumi vabalinna deputaat kummardama teise linna deputaat~~i~~di ele, ootamata tema kummardust jne. Siis vaieldi hulga

---

1) Zimmermann, lk.25.
2) Marxi ja Engelsi arhiiv, VII k.,lk.94. Mõeldud on siin 1495.a. riigipäeval kindlaks määratud maks - Gemeine Pfennig.
3) op. cit., VII, lk. 67.

väikeste privileegide üle, mis enamikus olid koormavad priviligeerituile endile, kuid mida loeti auküsimuseks ja milliseid seepärast arutati äärmise visadusega."[1]

Kogu see jantlik võitlus riigireformide ümber ei takista mingil määral riigi edasist lagunemist, mis lõpeb sellega, et Karl V ostab hiljem pankurite Fuggerite rahaga viimased Saksa Rahva Püha Rooma Riigi keisrivõimu riismed.

Olukord riigivõimuga on nii katastroofiline, et isegi kuurvürstid 1502.a. resigneeritult nendivad: meile jääb veel ainult omakaitse üle.[2] Väga hästi iseloomustatakse riigi olukorda "Keiser Sigismundi reformatsioonis": "Suuri isandaid (grosse Hansen) ei suudeta manitseda, sest nad hoiavad ebaõiglusest kinni vägivallaga, meie isand keiser ja kuningas ei suuda oma riiki enam hoida; ... et meie riik haige, võimetu (plöd - täpsemalt võimatu kuidagi tõlkida - J.K.) ja nõrk on."[3] Umbes sama väljendab Müntzer võrreldes Saksa riiki savijalgadel hiiglasega[4].

Nagu näha on olemas kõik revolutsioonilise situatsiooni elemendid. Mis hoidis siis veel tagasi rahvamasse, ei lasknud talurahvasõjal varem puhkeda nii suures ulatuses kui 1524.-25.a. Bundschuh salaühingute organiseerimise ja lõpuks purustamise käik näitab, et kohalik talurahvarahutuste mahasurumisaparaat polegi nii väga tugev. Peamine kammits, mis sel ajal talurahvast kinni hoiab, on ideoloogiline, on siiski

---

1) K. Marx ja F. Engels, Teosed, V k., lk. 4 jj.
2) Rosenkranz D., lk.147.
3) Werner, lk. 2.
4) Smirin, lk.130.

veel usk. Engels on väga tabavalt öelnud:"... kirik oli kehtiva feodaalkorra kõige üldisemaks sünteesiks ja sanktsiooniks. Selleks, et oleks võimalik olnud kallale tungida eksisteerivaile ühiskondlikele suhetele, neilt tuli ära kiskuda pühaduse oreool."[1] Ja selle ülesande täitmiseks polnud Joss Fritz küllalt võimeline ning sellepärast ei kujunenud ta ajaloos nii suureks kujuks kui Thomas Müntzer.

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.41.

Talurahva ja linnaplebeide võitlus ekspluateerimise vastu Saksamaal XV sajandil

Oma töös "Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist" rõhutab seltsimees Stalin, et "Feodaalkorra peajooneks on klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel"[1] Ka kogu feodaalse Saksamaa ajalugu on täidetud kord siin, kord seal puhkevate talurahva ja linnaplebeide rahutustega. Erilist tõusu talurahva vastupanuliikumises feodaalsele rõhumisele Saksamaal võime aga märgata umbes XV sajandi keskpaigal - siis hakkab seal kujunema see revolutsiooniline situatsioon, mis oma lahenduse leiab alles talupoegade ja linnaplebeide suures revolutsioonilises väljaastumises, saksa talupojasõjas 1524.-25.a.

"Umbes viiskümmend aastat pärast hussiitide liikumise mahasurumist ilmusid esimesed tärkava revolutsioonilise vaimu tunnused saksa talupoegkonna hulgas."[2] 1499.a. jalutab Leinenthali talupoeg Bitterle läbi Baseli linna uhkeis riideis, mis ta oli röövinud võitluses Šveitslastega langenud

---

1) J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn 1945, lk.490.
2) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.60.

krahv Fürstenbergilt ja vastab Wormsi piiskopi küsimusele, mida ta teeb, uhkelt:"Meie oleme talupojad, kes aadlit karistavad."[1] Talurahvarahutused hakkavad XV sajandi keskel ja teisel poolel üha sagenema. 1431.a. käärivad Wormsi ümbruse talupojad nii vaimuliku kui ilmaliku aadli vastu[2]. Salzburgi läheduses on talurahvarahutused 1458.a.; Pongaus, Pinzgaus ja Brixentalis 1462.a.; Knittelfeldis Ülem-Steiermargis 1469.a., Kärntenis 1478.a. Samal ajal toimuvad linnades rahutused - Viinis 1462.a., Kölnis 1482.a., Hamburgis 1483.a., Rostockis, Braunschweigis ja Osnabrückis 1488.a. Rosenkranz teeb siinjuures huvitava märkuse, et XV sajandi lõpus kuhjuvad rahutused just Edela-Saksamaal, hilisemate Bundschuh vandenõude territooriumil. Samuti märgib Rosenkranz õigesti, et sidet talupoegade ja linnade rahutuste vahel on märgata väga harva[3].

Ja 1476.a. kõlavad Würzburgi piiskopkonnas noore karjuse Hans Böheimi ümber kogunenud rahva hulgast preestrivastase laulu näol suure talupojasõja eelmängu esimesed helid. Antud teema juures huvitab meid Hans Böheimi juures ainult üks küsimus, tema võrdlus Joss Fritziga. Kohe esimesel pilgul torkab silma, et Hans Böheim suudab palju kiiremini ja kergemini suured talurahvahulgad liikuma viia, kui hiljem Joss Fritz. Trithemiuse kroonika järgi koguneb Böheimi ümber 10 000-30 000 inimest[4], Stolle järgi isegi kuni 70000[5]

---

1) Zimmermann, lk. 24.
2) Werner, lk.75.
3) kõik eelnevad andmed on Rosenkranzi põhjal, vrd. Rosenkranz D, lk. 12 jj.
4) Barge, lk. 18.
5) op. cit., lk. 14 jj.

Isegi kui me arvestame kroonikute kalduvust liialdada jääb Böheimi pooldajate arv küllaltki suureks, ulatub vähemalt tuhandeisse. Sel ajal kui Joss Fritz pika ja vaevalise tööga suutis Bundschuh liikmete arvu tõsta parimal juhul mõnede sadadeni, kogus Böheim peaaegu ilma mingi vaevata kokku tuhandeid inimesi. Seda ei saa seletada üksi erinevate ajalooliste tingimustega. Böheimil oli käsutuses see tugev propaganda-ja värbamisvahend usulise vaimustuse näol, mis Joss Fritzil puudus; selle eest puudus tal aga täiesti Joss Fritzi organiseerimisoskus.

Teatud sugulusjooni mäeme ka Buhdschuh ja Kempteni talupoegade rahutuste vahel 1491.-92.a. Kempteni talupoegade liikumine kasvab küll erinevalt Joss Fritzi poolt juhitud Buhdschuh'dest (millede puhul talupojad näevad algusest peale ainukest lahendust relvastatud ülestõusus) välja talupoegade protsessimisest oma senjööriga, relvastatud ülestõus on siin meeleheitele aetud talupoegade viimaseks abinõuks. Organisatsiooniliselt on neil aga ühiseid jooni. Talupojad kogunevad salakaosolekule, ronivad vande andmise märgiks piigi alt läbi ja valivad endile pealiku[1]. Ja neil samadel Kempteni rahutuste päevadel tekitab võimude seas järjekordselt hirmu talupojakinga sümbol, mis neile järgnevail aastail kujuneb väga sagedaseks mureallikaks. Nimelt paneb üks Kempteni linna pulmaseltskond just Kempteni rahutuste lõppperioodi

---

1) Barge, lk. 87 jj.

ajal pulmameeleolus talupojakinga ridva otsa[1]. Seda vaatama jooksnud rahva suur hulk kutsub võimude hulgas esile otse paanika. Bundschuh kui sümbol on jõudnud arengus oma revolutsioonilisse faasi.

Rosenkranz näitab, et Bundschuh kui sümbol tegi oma arengus läbi neli faasi[2]. Esimeses faasis on ta lihtsalt rahvapärase nähtuse tähistuseks. Selle sümboli populaarsusest ja mõjust talurahvahulkadele on teadlikud ka feodaalid ise. Nii näiteks kannab üks Heinrich III (1039-1056) sõjakaaslane krahv Eckhart von Scheiern populaarsuse võitmiseks punaste paeltega talupojakingi ja teda kutsutakse seetõttu hertsog Bundschuh'ks[3]. Teises faasis tähistab ta mitte võimude, vaid rahva enda algatusel organiseeritud võitlust välisvaenlaste vastu. Juba armanjakkide rüüsteretkede ajal XV sajandi keskel Elsassi aladele kandsid seda märki lipul talurahva enda algatusel organiseeritud maakaitsesalgad[4]. Kiiresti areneb nüüd Bundschuh sümbol oma kolmandasse faasi ja hakkab tähistama talupoegade vastuhakku oma otsesele, kohalikule isandale. 1433.a. keelduvad Schliengeni talupojad ühe erakorralise maksu tasumisest Baseli piiskop Friedrichile ja heiskavad vastuhaku tähistamiseks ridva otsa talupojakinga[5]. Neljandasse faasi jõuab Bundschuh 1493.a., millest peale me hakkamegi rääkima Bundschuh liikumisest kitsamas mõttes ja seoses sellega hakkame rääkima ka Joss Fritzist.

---

1) Zimmermann, lk. 18 jj.
2) Rosenkranz D, lk. 15 jj.
3) op. cit., lk. 15.
4) ibid.
5) op.cit., lk. 13 jj.

Bundschuh näol hakkas arenema talurahva võitluse organiseerimisvorm. Selle kõrval ja esialgu sellest täiesti lahus (nii näiteks 1493.a. Schlettstadti Bundschuh ajal ei leia me neil veel mingeid kokkupuutepunkte) hakkasid arenema ketserlikud õpetused, mida talupoegkond kohandas ja tõlgendas oma võitluse ideoloogiaks. Teatud ühiskondlike pahede kriitikat võib lugeda välja John Wiclifi lausest:"Nullum est civile dominium, nisi in iusticia evangelica sit fundatum. (de civile dominio S.22)"[1] (Ilmalik võim on tühine, kui ta ei tugine jumalikule õigusele). See oli arvatavasti esimene kord, mil tõsteti üles "jumaliku õiguse" põhimõte, mille alusel kõik "halvad" valitsejad võis kuulutada ka jumalavastasteks.

Saksamaal avaldas aga kahtlematult palju otsesemat mõju "Keiser Sigismundi reformatsiooni" nimeline propagandateos. Kirjutatud nähtavasti 1439.a. ilmub ta kiiresti väga hulgalistes trükkides: Augsburgis 1476, 1480, 1484, 1497, Strassburgis - 1520, Baselis 1521 jne., peale selle liigub teda suurel hulgal ringi käsikirjaliselt[2]. Süüdistades teravalt valitsevaid seisusi riigi, usu ja kogu elu viimises katastroofile, näitab see lendleht ka, kes peab olukorra lahendama. "... Kui suured magavad, siis peavad väikesed valvama..."[3] Lendlehe autor paiskab laiadesse hulkadesse ka kardetud loosungi "jumalikust õigusest". Juba eessõnas ütleb ta "Kui tahetakse jumale truu olla ja silmas pidada j u m a l i k k u

---

1) Rosenkranz D, lk. 18.
2) Werner, lk. IX ja L.
3) op. cit., lk.79.

õ i g u st (Werner), siis nähakse, et täitub jumala sõna, mis ta räägib evangeeliumis: Saab olema üks karjus ja üks (jumala - J.K.) lammaste laut. Selleks tuleb eriti manitseda kõiki kristliku inimsoo ülemaid, kes on seotud j u m a l i k u õ i g u s e g a (Werner)[1], et nad seda peaksid ja nõuaksid ja pruugiksid m õ õ k a (minu sõrendus J.K.) rüütellikult[2]." Täiesti "jumaliku õiguse" vastane nähtus on autori arvates pärisorjus ja seetõttu tuleb sellega võidelda täie halastamatusega. "On kuulmatu asi, et pühas kristlikus inimkonnas tuleb avastada see suur ebaõiglus, eriti jumala vastu, et mõnel on niipalju julgust jumala ees, et ta julgeb öelda teisele: sa oled minu oma ... Kui ta on aadlik, ei loobu ja läheb nii, et teda tuleb parandada, siis tuleb tal ära võtta ja täiesti hävitada; kui see on aga klooster ja ei loobu täiesti, siis peab selle täiesti purustama; see on j u m a l a m e e l e p ä r a n e (minu sõrendus J.K.) töö"[3] Võidutsevalt kinnitab lendlehe autor:"Meil on õige tee taevasse ja õigluse juurde, kui meie end muudame, siis muutub koos meiega kogu maailm."[4] Samasugust revolutsioonilist optimismi näeme sageli ka Bundschuh liikumiste juures - vandenõust osavõtjad arvavad, et on tarvis ainult näidata lippu ja nendega ühineb kogu talupoegkond.

"Keiser Sigismundi reformatsiooniga" oli nähtavasti tutvunud ka tundmatu "Ülem-Reini revolutsionäär" [5], kes kir-

---

1) sulgudes esinev nimi - (Werner) - viitab teksti sõrendajale.
2) op. cit., lk. 10.
3) Werner, lk. 73 jj.
4) op. cit., lk.13.
5) op. cit., lk. 77

jutas oma lendlehe 1510.a.[1] paiku. Tema lendlehes paljastatud pahedega võitlevad väga sageli ka Bundschuh salaühinguist osa võtnud talupojad ja tal esineb samasugune preestrite vihkamine nagu salaühingute liikmeil. Vaene talupoeg peab end ise kaitsma rõhujate vastu, ütleb Ülem-Reini revolutsionäär, ja sellega muutub see talupoeg "jumala teenriks"[2]. Nimetatud lendlehe mõju Bundschuh salaühinguile ei saa aga pidada nii suureks, kui arvab Rosenkranz. Nimelt on temast säilinud praeguseni ainult üks väljaanne, pole mingeid andmeid tema mitmekordsete trükkide suhtes. Seetõttu on ka väga kahtlane, kas ta eriti laialdast levikut talupoegkonna hulgas omas.

Eespool tuli käsitleda sellist mõistet, nagu "jumalik õigus". Kodanlikud ajaloolased, eriti teravalt aga Günther Franz, võtsid selle loosungi, vastandasid ta "vana õiguse" võitlusloosungiga ja muutsid need lähtekohaks XV-XVI sajandi talurahvarahutuste hindamisel. Selle alusel jagati siis talurahva võitlus kaheks vooluks, milledest üks nõudis mingit uut korda, tahtis edasi minna (näiteks Bundschuh liikumine), teine aga tahtis ainult tagasi võita kaotatud õigusi, loomata midagi uut (näiteks ülestõus Steiermargis, Kärntenis, Krainas 1514-1515). Selline talurahva võitlusloosungite tõlgendamisviis on muidugi otse naiivselt idealistlik. "Oletame, et talupojad nõudsid "vana õigust", nõudsid ühede või

---

1) Rosenkranz D, lk. 447.
2) op. cit., lk. 449.

teiste elu poolt purustatavate kordade taastamist, - kas see tähendab, et ülestõusu edu oleks tõepoolest kaasa toonud ainult äraelanud igandite taastamise?", küsib õigustatult Poršnev [1]. Talurahva võitlus oli alati stiihiline, taotles alati eeskätt ainult enda senjööride hävitamist või nende poolt teostatava rõhumise vähendamist. Talupojad, kes võitlesid "jumaliku õiguse" nimel, ei taotlenud tegelikult mingit jumalikku korda, tahtsid ainult selles võitlusloosungis leida tuge, õigustust feodaalide hävitamisele. Ja ainult kui mobiliseerivat võitlusloosungit saamegi me hinnata seda "jumalikku õigust".

Kuigi 1493.a. Bundschuh salaühing tegelikult ei kuulu antud teema raamidesse, tuleb siinkohal siiski anda tema lühikene iseloomustus. 1493.a. on Elsassis talupoegade olukord üldiselt halb suure hindade tõusu tõttu. Schlettstadti linna ümbruses kutsub aga talupoegade pahameele esile peamiselt kolm põhjust, millede likvideerimist nad nõuavad ka oma hilisemas Bundschuh programmis - Strassburgi vaimuliku kohtu ja Rottweili riigikohtu kuritarvitused ning juutide-liiakasuvõtjate rõhumine. Umbes 1493.a. veebruari alguses hakkavad Blienschweileri külavanem Jakob Hauser ja Nothalteni talupoeg Stotzheinrich organiseerima talupoegade võitlust nende pahede likvideerimiseks. Veebruari keskel tõmbavad nad endiga kaasa ka Schlettstadti endise linnapea Hans Ulmani, kes parajasti näib olevat linna raega vastuollu sat-

---

1) Poršněv, Im lk. 526.

tunud ja kellest nüüdsest peale kujuneb ürituse tegelik juht. Veebruari lõpus ja märtsi alguses toimunud salajase värbamistöö tulemusena tõuseb salaliidu liikmete arv 34-ni, nad on pärit küladest Blienschweiler, Dambach, Nothalten, Stotzheim, Epfig, Zell, Andlau, Diefental ja Sulz. 23.märtsil 1493.a. toimub Reini madalmiku ja Weileri oru vahel asuval mäel - Ungersberg salaliidu liikmete öine nõupidamine. Ulmani juhtimisel toimunud koosolek võtab lisaks eespoolmärgitud kolmele nõudele vastu veel nõude vähendada maahärruslikke makse, valib 4 pealikut ja otsustab paluda abi Šveitslastelt ning jätkata uute liikmete värbamist. Salaliidu tegevusplaan on järgmine - kõigepealt esitavad salaliidu juhid palvekirja talupoegade nõudmistega Epfigi foogtile ja alles siis, kui see tulemusi ei anna, alustatakse relvastatud võitlust, püüdes kõigepealt vallutada Schlettstadti (vt. kaarti). Peale 23.märtsi koosolekut jätkub värbamistöö ja salaliidu liikmed hakkavad juba kindlamalt rääkima sellest, et nad kavatsevad organiseerida Bundschuh. Kuid juba märtsi lõpus satuvad esimesed andmed üle 80-liikmeliseks paisunud salaliidu kohta võimude kätte, järgneb Bundschuh kiire purustamine ja ta liikmete karistamine [1].

Talupoegade võitlus muutub üha ägedamaks, üha pidevamaks. Pole vaja mingeid põgenikke, keda Rosenkranz nii kramplikult otsib, et võitluse mõtet ja ideaale edasi kanda, need levi-

---

1) vrd. F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.64 jj. ja Rosenkranz D, lk. 26 jj.-d.

vad isegi suust suhu rahva hulgas. Ei aita midagi, et Hans Böheimi maiste jäänuste tuhk võimude poolt Maini jõkke puistatakse, tema pooldajad tulevad öösel, kaevavad mulda tuleriida alt ja kannavad seda endaga kui reliikviat[1]. Ei aita midagi, et Hans Ulman neljaks kistakse, tema poolt surma eel avaldatud mõtet, et "Bundschuh peab jätkuma, võtku see kaua või vähe aega"[2], kannab rahvas oma südames edasi. „Peale arvutuid lüüasaamisi, kaotusi ja juhtide hukkamisi talupojad jätkasid üha uute ja uute vandenõude koostamist, kuni lõpuks avanes soodus võimalus massiliseks ülestõusuks. See püsivus ja visadus väärib tõepoolest suurimat imetlust."[3].

---

1) Barge, lk. 38.
2) Rosenkranz D, lk. 103.
3) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.65.

Joss Fritzi tegevus 1502.a. Untergrombachi

Bundschuh's

Joss Fritzi nimi esineb esimest korda seoses Bundschuh salaühinguga 1502.a. Engels oma töös "Saksa talupojasõda" on rõhutanud selle talurahva vastuhakukatse murrangulist tähtsust, näidanud, et alles siin tõstetakse esmakordselt täie jõulisusega üles need üldised nõudmised, mis kannavad edaspidi saksa talurahvaliikumist kuni talurahva~~rahva~~sõjani ja ka selle ajal. "Me kohtame siin esimest korda talupoegade juures kirikumaade rahva kasuks sekulariseerimise nõuet ja ühtse ning jagamatu saksa monarhia nõuet. Sellest peale need mõlemad nõuded tõstetakse regulaarselt ikka uuesti ja uuesti esile talurahva ja plebeide enamarenenud osa poolt, kuni lõpuks Thomas Müntzer muudab kirikumaade jagamise nende konfiskeerimiseks, et luua varadeühisus, aga ühise saksa impeeriumi ühiseks ja jagamatuks vabariigiks."[1] Engels on siin ühtlasi andnud klassikalise ajaloolise hinnan-

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk. 65 jj.

gu Joss Fritzi tegevusele. Joss Fritz on just talurahva ja linnaplebeide enam-arenenud osa esindaja, üks ta juhtidest; Joss Fritz paneb aluse sellele võitlusele talurahva ja plebeide huvide eest, mille lõpuni arendab Thomas Müntzer. Ja just selle tõttu Joss Fritz "... kujutab endast igas suhtes väljapaistvat isiksust,"[1] nagu ütleb Engels.

Engels osutab ka mõningaile Bundschuh tunnustele - need on: salajane kogunemiskoht, vaikimisvanne, kindel vastuvõtutseremoonia ja liidulipp. Need tunnused olid ka olemas juba 1493.a. Schlettstadti Bundschuh'l Elsassis. Kuid peale selle toob Engels veel ühe tähtsa tunnuse, see on tegevusplaan - ootamatu rünnakuga tabada valitsusvõime, vallutada äkkrünnakuga mõned toetuspunktid linnade näol[2]. Ja selles suhtes on 1493.a. Bundschuh tunduvalt erinev järgmisist. 1493.a. Bundschuh tegevusplaan koosneb n.-ö. kahest osast - esimeses järjekorras kavatsetakse esitada nõudekiri võimudele ja alles selle edutuse puhul alustada relvastatud võitlust. Selles suhtes sarnaneb 1493.a. Bundschuh taktika Kempteni, Ochsenhauseni jt. talupoegade taktikale, sarnaneb sellele taktikale, mida kasutab rõhuv enamus Edela-Saksa talupoegkonnast 1524.a. Ja samavõrra erineb 1493.a. Bundschuh järgnevaist Bundschuh'dest, mis seavad oma eesmärgiks relva abil õigust nõuda algusest peale, raiskamata aega läbirääkimistele. Alles 1502.a. muutub Bundschuh tõeliselt revolutsiooni-

---

1) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk. 67.
2) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk. 66.

liseks oma taktika poolest ja selle juures omab kahtlematult suurimaid teeneid Joss Fritz, kes tõuseb tema juhiks.

Olukorda, mille pinnalt kasvas välja Untergrombachi Bundschuh, on juba iseloomustatud eespool seoses Speieri piiskopi Ramungi poliitika käsitlemisega, kelle valduste hulka Untergrombach kuulus. Nagu nägime ei ole mingit põhjust teda pidada mingiks "heaks valitsejaks", nagu seda teevad Buchner ja Rosenkranz. Seda tähendusrikkam on aga seetõttu Rosenkranzi hinnang, kes peab Ramungi järglast Ludwigit eelmisest halvemaks valitsejaks. Ludwig alustab hoolimatut rünnakut talurahvakogukondade ühismaale (allmendele) haarates seda enda kätte. Ta annab oma ametnikele ettekirjutuse:"Kus on hea allmende, see tuleb ülevaatuse järgi sulgeda, et metsad ja aasad veel enam kokku hoitud saaksid."[1] Talurahva õigusi metsakasutuse, kalapüügi, loomade karjatamise alal piiratakse äärmiseni[2]. 1500.a. kutsub piiskop Ludwig oma finantsmanöövriga esile suure pahameele Bruchsali linna elanikkonna vaesema osa hulgas. Vastu tulles linna patriitside soovile kaotab Ludwig ühe alatise kinnisvaramaksu, kuid selle eest paneb kogu linnale peale äärmiselt koormava maksu tarbevaradelt, millele lihtrahva poolt antakse väga iseloomulik nimetus - ebaõiglane maks või ebamaks (Ungelt)[3]. 1500.aastal tabab talupoegkonda lisaks kõigele hindade tõus, Speieri piiskopkonna ja Bruchsali linna

---

1) Rosenkranz D., lk. 160.
2) op. cit., lk. 160 jj.
3) op. cit., lk. 162 jj.-d.

aktid kõnelevad talurahva suurest võlastumisest, mitmete külade palveist anda neile laenu või oodata laenu sissenõudmisega. Eriti raskes majanduslikus olukorras on talupoegkond. Jõhlingeni külas [1], mis kujuneb 1502.a. Bundschuh üheks tähtsaimaks keskuseks. Samal ajal esineb aga vaimulike poolt üha enam nende ameti kuritarvitamist, mis areneb nii kaugele, et 1501.a. piiskop ise peab vajalikuks tõsta see küsimus üles toomkapiitlis [2]. Ikka uuesti ja uuesti tunnetavad talupojad keiserliku Rottweili kohtu ebaõiglust, mida eriti usinad on endi huvides ära kasutama liigkasuvõtjadjuudid, kes talupoegi sunnivad nende suhtes teatudki määral erapooletu külakohtu asemel ilmuma selle kohtu ette. [3]

Kõige selle tagajärjel valitseb XVI sajandi esimestel aastatel Speieri piiskopkonnas õige pinev olukord, talurahva pahameel hakkab üha sagedamini ja selgemalt ilmnema. 1500.a. piiskopi poolt kehtestatud uus maks kutsub Bruchsali linnas veini müügil pidevalt esile pahameeleavaldusi, milledest on häiritud isegi Speieri toomkapiitel. 1500.a.detsembris tungivad talupojad sageli hoolimata kõigist keeldudest piiskoplikesse metsadesse. Tasudes oma naturaalkoormisi 1500.a. ebaõnnestunud saagist, käituvad talupojad sageli nii "häbematult", et näiteks piiskopi aidamees Maulbronnis selle üle kaebab. 1500/01.a. talvel keelduvad Bruchsali ümbruse talupojad andmast küüti Speieri ametnikele. Olukord on nii

---

1) Rosenkranz D., lk. 168 jj.
2) op. cit., lk. 171 jj.
3) op. cit., lk. 174.

pinev, et 1501.a. augustis Speierist piiskopkonda inspektsioonireisile saadetud 4 toomhärrat ei julge enne välja sõita, kui toomkapiitel annab neile lubaduse, et ta neid häda puhul kaitseb[1]. Ja selle talurahva üldise pahameele pinnal kasvabki välja Untergrombachi Bundschuh.

Johannes Trithemius märgib oma kroonikas, et 1502.a. on Bundschuh vandenõu algatajad kaks Untergrombachi talupoega[2]. Rosenkranz, kes otse armukadedalt ühegi Bundschuh juures ei taha tunnustada Joss Fritzi kõrval mõnda teist samasuure tähtsusega juhti, eitab seda energiliselt. Õigus pole aga arvatavasti kummalgi. Tuleb nimelt arvestada, et 1502.a. Bundschuh algab Joss Fritzi kodukülas. Joss Fritz pole siin mingi väljast sisse rännanu, kes hakkab kaasatundjaid värbama nagu ta seda teeb 1513.a. ja 1517.a. Joss Fritz ei oma veel endise Bundschuh juhi autoriteeti, nagu 1513.a. ja 1517.a. Ta on lihtne Untergrombachi talupoeg, samasugune, nagu teisedki selle küla liikmed. Mis annab meile alust arvata, et Joss Fritz omab juba 1502.a. sellist autoriteeti, et tema üksinda suudab enda ümber koondada kogu salaühingu? Selles kahtleb ka sündmustele lähedal seisnud Speieri piiskopkonna sekretär, kes oli ühtlasi finantsasjus kõrgeimaks ametnikuks (Landschreiber), Georg Brentz, kes oma ettekandes kirjutab:"Ja see paneb eriti imestama, et Fritz Unterbrombachist, üks noor talumees, võis sellise raske asja alga-

---

1) Rosenkranz D., lk. 175 jj.
2) Rosenkranz Q., lk. 89.

tada, keda ja mitte kedagi teist, võib e s i a l g u (minu sõrendus - J.K.) pidada Bundschuh pealikuks ja algatajaks."[1] See ei tõesta veel,mingil määral Rosenkranzi väiteid, nagu viimane arvab. Georg Brentz ei tea veel sel ajal teisi algatajaid, kuid vastupidi Rosenkranzile arvab, et neid kindlasti rohkem peab olema.

Joss Fritzi ei saa pidada ainukeseks algatajaks veel teise asjaolu tõttu. Nimelt on Joss Fritzi põhiliseks organisatsiooniliseks võtteks Bundschuh lipp, usuliste tseremooniate tähtsust ta 1513. ja 1517.a. üldse ei hinda. 1502. a. Bundschuh alguses on aga organisatsiooniliseks võtteks, mille abil tahetakse kindlustada talupoegade osavõtt ja nende truudus üritusele esialgu just usuline tseremoonia (viiekordne "Ave-Maria" ja "Meie Isa"), lippu hakatakse ilmselt muretsema alles hiljem.

Kõik see sunnib arvama, et 1502.a. Bundschuh algatajaiks on mitte üksi Joss Fritz, arvatavasti mitte ka kaks talupoega, nagu arvab Trithemius, vaid terve grupp Untergrombachi talupoegi, keda rõhus ühine viletsus ja kelle vastastikustest mõttevahetustest arenes välja mõte: heisata Bundschuh. Bundschuh organisatsiooni arenedes hakkasid teised talupojad Joss Fritzi nägema uutest külgedest, hakkasid üha enam maksma pääsema ta loomulik andekus ja organiseerimisvõimed ning seetõttu sai Joss Fritzist Bundschuh pealik.

---

1) Rosenkranz Q., lk.97.

Nende nimed, kes koos temaga kujunesid Bundschuh vandenõu algatajaiks, on meile kaduma läinud, kuna 1502.a. Bundschuh kohtutoimik on seni leidmata ja tõenäoliselt hävinud.

Joss Fritz oli pärit Untergrombachi külast, mis asub Schwarzwaldi jalamil, mõni kilomeeter Bruchsali linnast lõuna pool. Võttes aluseks, et Joss (Jost) tähistas ta isanime, võime pidada ta vanemateks üht kahest abielupaarist, kas Jost Hune koos majaemanda Margaretega või Jost kiriku juurest ja ta majaemand Kette. Joss Fritzi täpset sünniaega me ei tea. Arvestades seda, et teda 1502.a. nimetatakse nooreks talupojaks, aga 1524.a. kannab ta juba halli habet, tuleb arvata, et ta 1502.a. paiku oli umbes 30-aastane[1].

Mitte midagi täpsemat ei tea me Joss Fritzi sotsiaalse seisundi kohta, teame ainult, et ta oli talupoeg, aga ei tea, oli ta jõukas või vaene. Kuid millegi pärast on kõik kodanlikud saksa ajaloolased (näiteks Herold ja Rosenkranz) veendunud, et ta oli jõukas talupoeg (kusjuures Rosenkranz vähemalt ausalt tunnistab, et ta seda millegagi põhjendada ei saa[2]). Georg Brentzi eespooltoodud lauset saab aga hoopis teisiti tõlgendada. Brentz on imestunud, et kedagi nii tähtsusetut talupoega peetakse Bundschuh algatajaks. Oleks see talupoeg mõni Untergrombachi tähtsamaist või jõukamaist talupoegadest, siis oleks Brentz kindlasti teisiti väljendunud. Seoses sajandi alguses talupoegi tabanud majanduslike raskustega, käis sageli Bruchsali ümbruse talupoegade esin-

---

1) Rosenkranz D., lk. 179.
2) op. cit., lk. 186.

dajaid (ja need kuulusid kindlasti jõukamate talupoegade hulka) piiskopi õukonnas läbirääkimisi pidamas - kui Joss Fritz nende hulka oleks kuulunud, oleks Brentz teda tundnud ja poleks kirjutanud "üks noor talupoeg Untergrombachist", vaid täpsemalt. Kõik see sunnib arvama, et Joss Fritz ei kuulu Untergrombachi küla jõukama ja silmapaistvama talupojaladviku hulka.

Joss Fritzi sünniaja paiku on Untergrombachi külas 131 majapidamist ja umbes 700-800 inimest. Unter- ja Obergrombachi külade vahekord ei näi olevat olnud sel ajal eriti hea - on andmeid nende külade vahelistest kaklustest, mis mõnikord lõpevad isegi surmajuhtumitega[1]. Me ei saa kindlalt öelda, kas omab Joss Fritz seda laialdast silmaringi, mis iseloomustab tema tegevust hiljem, juba 1502.a. või omandab ta selle suuremal määral oma hilisemail rännuaastail. Igatahes "Keiser Sigismundi reformatsiooni" nimelist teost ~~lendlehte~~ näib ta tundvat juba 1502.a. Nimelt nõutakse selles, et iga inimene hommikul ja õhtul ning võimaluse järgi ka päeval kirikukella helina peale palvetaks viis "Pater Noster'it" ja viis "Ave Mariat", millega ta meenutab Kristuse viit surmahaava[2]. Umbes samalaadilisi korraldusi annavad tõsi küll ka mõned kiriku provintsiaalkonsiiliumid. Nii näiteks Kölni ja Mainzi provintsiaalkonsiiliumid otsustavad 1423.a. et igal inimesel tuleb päikesetõusu ajal kellahelina peale kolm "Ave Mariat" paluda[3]. Kuid viiekordne mõlema palve

---

1) kõik toodud andmed Joss Fritzi kohta on võetud Rosenkranzilt, vt. Rosenkranz D., lk.179 jj.
2) Werner, lk. 62 jj.
3) ibid.

palumine ja nende sidumine Kristuse viie surmahaavaga on kombinatsioon, mis võib esineda võrdlemisi harva ja on üheks tõendiks, et vähemalt 1502.a. Bundschuh juhtivad liikmed seda lendlehte pidid tundma. Kas aga Joss Fritz Untergrombachis oli esimene, kes hakkas levitama selle lendlehe põhimõtteid, on palju kahtlasem. Nimelt ei hoia ta sellest eespoolkirjeldatud vastuvõtuvormelist enam hiljem kinni. Selle mõtte ja ühes sellega ka lendlehe revolutsioonilise sisu tõid talupoegade hulka arvatavasti teised, kes koos Joss Fritziga ja võib olla ka enne teda organiseerisid esimesi vastuvõtte salaliitu. Et aga Joss Fritz selle lendlehe põhimõtetega tutvub ja nähtavasti palju põhjalikumalt tutvub, kui teised 1502.a. salaliidu liikmed, tunnistab asjaolu, et ta 1513.a. sellise jõuga oskab kasutada "jumaliku õiguse" loosungit[1]. Mida enam tutvuda 1502.a. Bundschuh materjalidega, seda enam süveneb veendumus, et see on Joss Fritzile esimeseks kooliks ja mitte tema enese poolt organiseeritud kooliks, kus ta aga oma andekuse tõttu õige kiiresti tõuseb juhtivale kohale. Siinjuures seisab Joss Fritz peajagu kõrgemal oma eelkäijast Hans Ulmanist. Kui viimane, kelle kohta on kindlasti teada, et ta teiste poolt salaliitu tõmmati, võis toetuda oma tõusus juhtivale kohale enda, kui endise linnapea, autoriteedile, siis Joss Fritzil see abiallikas puudub, temal tuli läbi ajada ainuüksi oma võimetega.

---

1) Rosenkranz D., lk. 183 jj.

Selliste teoste kõrval, nagu "Keiser Sigismundi reformatsioon" innustab talupoegi võitlusele šveitslaste eeskuju. On väga iseloomustav, et Johannes Trithemius oma 1502.a. Bundschuh kirjelduses juba esimeses lauses räägib, et talupojad tahtsid isandate vastu võidelda šveitslaste eeskujul[1]. Seda mõtet ei saa me aga mingil määral tagasi viia mõnele üksikisikule, see on Lõuna-Saksa talupoegade ühine idee, mis läbib punase niidina kõik Bundschuh'd.

1502.a. Bundschuh saab alguse kõigi andmete järgi Untergrombachi külast. Rosenkranzi arvamust, et ta tekib just sel ajal, kui Speieri piiskopkonna talupoegade pahameel eriti suureks muutub, seetõttu, et nad 1501.a. niigi ikaldunud saagist peavad veel tasuma oma naturaalmakse piiskopile, tuleb pidada õige tõenäoliseks. Esialgu on see arvatavasti õige väikene ring inimesi, kuhu uusi liikmeid vastu võetakse eespoolkirjeldatud range usulise tseremooniaga. Kogu seda vandenõu kannab algusest peale tugev vaimulike vihkamise tunne, mis on otseselt tuletatav talupoegade vaimuliku maaisanda, Speieri piiskopi rõhumisest. Oma tunnusvärsiks (mis kujuneb nüüdsest peale üldse Bundschuhvandenõudele iseloomustavaks nähtuseks) valivad nad

"Mis isik ta siis on?"

"Me ei saa pappide tõttu elada."[2]

Bundschuh vandenõu saavutab nähtavasti algusest peale

---

1) Rosenkranz Q, lk.89.
2) Rosenkranz Q, lk.90. Was ist nur für ein Wesen?"
Wir mögen vor den Pfaffen nicht genesen.

ühe küllaltki tähelepanuväärse taktikalise võidu. Temasse astuvad mõlemad Obergrombachi linnuse sõjasulased, kelledest on teada, et ühe nimi oli Bernhard. Kohe algusest peale võisid Bundschuh liikmed loota vähemalt ühele toetuspunktile - vastava signaali järgi pidid linnuse sõjasulased tapma keldriülema ja avama linnuse talupoegadele. Aegamööda kasvab Untergrombachi Bundschuhliikmete arv üha suuremaks, kahjuks puuduvad meil igasugused konkreetsemad andmed värbamistöö teostamise viisi kohta.

Allikate andmeil haarab Bundschuh lõpuks üsna suurt liikmete ringi (vt. kaarti). Untergrombachis kuuluvat sellesse kogu küla peale 8 inimese, Jöhlingenis korraldavad selle liidu 40 liiget nõupidamise. Liidust pidavat osa võtma ka 500 ratsanikku. Kuna aga sama allikas rõhutab, et liidust ei võta osa ükski aadlik, kes omab pärisorje, siis võivad nende 500 ratsaniku näol kõne alla tulla ainult deklasseerunud aadlikud, palgasõdurid jne. Bruchsali linnas olevat liidu liikmeid 400 ja isegi Speieris suur hulk [1]. Herold viitab ka ühele kroonikale, mille järgi vandeseltsist olevat osa võtnud 400 naist [2], kuigi ta seda ka ise hästi ei usu.

Kõigisse eespooltoodud andmeisse peab suhtuma aga väga kriitiliselt. Nimelt on nad pärit kroonikaist (millede kalduvus liialdada on üldtuntud) või veel suuremalt osalt dokumentidest, mis koostati võimude poolt n.-ö. "esimese ehmatusega" ja milledel, nagu hilisemate Bundschuh'de juures

---

1) Osavõtjate suhtes vrd. Rosenkranz Q, lk. 101.
2) Herold, lk. 16.

ilmneb, samuti suur kalduvus on liialdada musta värviga. Eriti kahtlasena tundub linnaelanike nii suur osavõtt. Imelikul positsioonil asub siin ka Rosenkranz - 1513.a. Bundschuh'd käsitledes, kui on palju enam fakte linlaste kaasatundmise suhtes Bundschuh'le, on ta palju skeptilisem, siin aga kaldub kõike võtma puhta kullana.

Lux Rappi andmeil liigub Bundschuh'l mööda maad ringi 40 värbajat, nende hulgas isegi üks aadlik[1]. Et kindlustada oma ürituse õnnestumine saadavad vandenõulased saatkonna Šveitsi abi paluma[2] ja sellest saatkonnast võtab tõenäoliselt osa ka Joss Fritz. Me ei tea kahjuks midagi muud lähemat vandenõulaste organisatsioonilisest tegevusest ja seetõttu ei saa me ka midagi teada Joss Fritzi tegevusest. Kui võtta aluseks, et Joss Fritz tõesti oli juhtivamaks kujuks Šveitsis käinud saatkonnas, siis peab ütlema, et ta näitab end siin üles võrdlemisi kergeuskliku poliitikuna. Šveitslaste väga üldsõnalist ja arvatavasti üldse mitte ametlikult poolt antud lubadust abistada Bundschuh'd[3] võtab ta puhta tõena ja näib hiljem suurel määral sellele ehitavat oma tegevusplaani.

Kuna Joss Fritz ilmselt tõuseb siiski Bundschuh pealiku kohale, siis peame kogu Bundschuh sõjalise tegevusplaani suurel määral kirjutama tema arvele. Peab tunnistama, et kuigi talupojad üldiselt kaljukindlalt loodavad, et kogu maarahvas nende väljaastumisel nendega liitub, ei lase Joss

---

1) Rosenkranz Q, lk. 101.
2) Rosenkranz Q, lk. 101.
3) ibid.

Fritz end sellest mõjutada ja koostab siiski võrdlemisi läbimõeldud sõjaplaani. Tema sõjaplaan on hea, kuid ainult väga kitsas mõttes. Märgusõna "Wohlauf!" peale pidid bundschuhlased sõjaretkele minema, kusjuures nad üheski kohas ei pidanud peatuma üle 24 tunni, et mitte sõjaretke hoogu nõrgestada [1]. Esimestena pidid nende kätte langema Obergrombachi linnus ja Bruchsali linn, mida pidid kindlustama kummaski neist olevad vandenõu liikmed. Siit lähtudes pidid haaratama järgimööda kõik piiskopilinnused - Heydesheim, Udenheim, Bretten, Maulbronn [2]. Nagu näeme, moodustab see sõjaretk päris korrapärase ringi Speieri piiskopi maadel ulatumata kuskil välja tema valdusaladest (vt. kaarti). Joss Fritzi silmi ees ei hõlju mitte mingisugune kogu Saksamaa talupoegkonna vabastamine, vaid konkreetsete Speieri piiskopkonna talupoegade vabastamine konkreetse piiskopi rõhumisest. Kuidas seda peale sõjakäigu lõppu kavatseti kindlustada, sellest ei räägi allikad meile midagi. Kas loodeti, et ka mujal Saksamaal tekib ülestõus? Või loodeti tõepoolest, et šveitslased võitlevad end läbi Württembergi, Breisgau, Badeni ja lugematute väikevürstide aladest ja jõuavad peale 200 kilomeetrilist lahingrännakut neile appi? (vt. kaarti) Neile küsimustele on võimatu vastata, sest neid ei seadnud endale ükski, ainult lokaalset, piiratud võitlust tundev talupoeg, sellist küsimust ei osanud endale sel ajal seada ka Joss Fritz.

---

1) Rosenkranz D., lk.205, Rosenkranz Q, lk.90.
2) Rosenkranz Q, lk.95.

Arvatavasti Joss Fritzi algatusel hakatakse Bundschuh'le muretsema ka lippu. Nagu Rosenkranz aga küllalt veenvalt näitab, ei oma me selle lipu kohta ühtki kindlat kirjeldust[1]. Lipu valmimise hilinemise tõttu lükatakse, arvatavasti Joss Fritzi nõudel, ülestõusu algus 23.aprillilt 15.maile, millise ajavahemiku jooksul pidi Baselis valmima lipp[2]. See edasilükkamine osutub aga saatuslikuks. Vandenõulased on kindlad Šveitslaste abile, arvavad, et neil on liidus juba 20 000 liiget[3] ja hellitavad seetõttu isegi kaugemaid tulevikuplaane. "Niipea kui see on sündinud (s.t. ülestõus edukalt alanud - minu märkus J.K.), lootsid nad, et kõik linlased ja talupojad löövad nende poole. Siis tahtsid nad pappidele ja vaimulikele seadusi anda, end ise vabastada ja neid, kes neile vastu hakkavad, surnuks lüüa."[4] Neil on oma edusse uskumiseks ka teatud alused, nende vandenõu võrk ulatub juba Badenisse, tihedalt Speieri müüride alla, vist osalt ka sinna linna sisse ja arvatavasti isegi Alam-Elsassi. Ja just sel ajal satub Bundschuh saladus Lux Rappi kätte.

1502.a. lihavõttepühade paiku tuleb Bruchsali üks Badeni markkrahvi alam, endine sõdur Lux Rapp. Talupojad suhtuvad sellistesse sõjasulastesse, kui oma tulevastesse liitlastesse ja seetõttu püüavad ka Lux Rappi Bundschuh'sse tõmmata. Ta esineb esialgu nii, nagu tahaks ta seda tõesti teha ja seetõttu usaldatakse talle kõik ülestõusu üksikasjad[5].

---

1) Rosenkranz D, lk. 200 jj.
2) Rosenkranz Q, lk. 101.
3) ibid.
4) Rosenkranz Q, lk.95.
5) op.cit. lk. ~~100~~ 95.

Nii pea, kui tal on juba küllalt andmeid, läheb Lux Rapp Udenheimi, piiskop Ludwigi juurde ja teatab talle kõigest. Piiskopi poliitiline lühinägelikkus ja mugavus on aga nii suur, et esialgu peab ta Lux Rappi juttu väljamõeldiseks. Lux Rapp ei loobu oma üritusest, uurib järgi Bundschuh juhi Joss Fritzi nime ja elukoha ja läheb mõne päeva pärast jälle piiskopi juurde[1]. Ka seekord pole tal aga tulemusi. Just sel ajal lobiseb aga üks Neudorfi talupoeg Michel Bundschuh saladuse välja Udenheimi kodanikule Theobaldile. Viimane teatab asjast kohe piiskopi foogtile Peeter Nagelile, kes kannab sellest kohe ette piiskopile. Nüüd annab piiskop korralduse kiiresti kõik nimepidi teada olevad vandenõulased vangistada.

Peeter Nagel ja piiskopi õuemeister Hartmann Fuchs ruttavad kohe Obergrombachi lossi. Lossi sõjasulane Bernhard on aga hädaohtu märganud ja põgeneb õigeaegselt, hoiatades oma põgenemisel ka Joss Fritzi. Ametnike kätte satub ainult teine lossisulane[2].

Antud teema seisukohalt ei ole tähtis käsitleda kogu seda segadust, mille kutsus territoriaalvürstide (eriti Badeni markkrahvi, Strassburgi piiskopi ja Speieri piiskopi) hulgas esile teade Bundschuh avastamisest Untergrombachis. Kõik nende maahärrade poolt peetud nõupidamised ja politseilised korraldused näitavad kujukalt ainult seda, kui raske ja peaaegu võimatu oli ainult isiklikke huve silmas

---

1) Rosenkranz Q, lk. 95.
2) Rosenkranz Q, lk.96.

pidada püüdvail vürstidel ühiselt võidelda talurahvarahutuste vastu. Kõige selle tõttu ei suudeta tabada ühtki tähtsamat Bundschuh juhti, tabatakse ainult umbes 100 vandenõu lihtliiget[1]. Ainult ümbes kümme neist mõistetakse surma, paljudel raiutakse maha vandesõrmed ja saadetakse nad maalt välja, õige paljude suhtes piirdutakse ainult rahatrahviga[2]. Kuigi isegi Saksa-Rooma riigi kuurvürstid Speieri sündmusist nii ehmunud on, et oma nõupidamisel novembris 1502.a. räägivad "lihtinimese" liiga suurest koormamisest[3], ei tee nad loomulikult muidugi midagi praktilist ära selle likvideerimiseks. "Lihtinimesele" jääb ikkagi ainult üks tee - võitluse tee, Bundschuh'de tee.

Hoolimata raskeist karistusist, sellest, et võimud keelavad Bundschuh nime üldse suhu võtta[4], elab Bundschuh mõte rahva hulgas edasi, kujunevad ta märtrid ja põgenikud rahvakangelasteks. Veel kuu aega peale Bundschuh lämmatamist näitavad Jöhlingeni küla elanikud üles avalikku sümpaatiat selle liikumise ja ta kangelaste vastu[5]. Ja Georg Brentz on kurvastusega sunnitud kirjutama, et "... osa (inimesi - J.K.) arvasid, et teda (s.o. Bundschuh'd - J.K.) hävitada on võimatu, kuna kõikjal ihaldatakse vabadust ja ollakse preestrite ja aadli poolt ebameeldivalt rõhutud."[6]

---

1) Rosenkranz D, lk. 233.
2) Rosenkranz Q, lk.96.
3) Rosenkranz D, lk. 248.
4) Rosenkranz Q, lk.113.
5(Rosenkranz Q, lk. 108.
6) Rosenkranz Q, lk. 97.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Joss Fritzi tegevus 1513.a. Leheni Bundschuh organiseerimisel ja juhtimisel

Joss Fritzi tegevusest peale 1502.a. teame juba rohkem. Peale põgenemist Untergrombachist liigub ta esialgu arvatavasti ringi Šveitsis ja asub siis elama Hegau külas Nenzingenis. Siin abiellub ta Hans Schmidi tütre Elsega, kellest saab ta hilisemate raskete võitlusaastate kaaslane.[1] Kuid riigi üha süvenev laostus, talupoegade aina viletsamaks muutuv olukord ei lase Joss Fritzi taolisel mehel rahulduda koduse õnnega. Kõige paremini iseloomustab riigis valitsevat pingelist olukorda asjaolu, et 1509.a. Wormsi riigipäeval keelduvad seisused keisrile sõjalist toetust andmast põhjendusega, et nende alamad on nii koormatud, et nad igale koormiste kõrgendamisele vastaksid ülestõusuga[2]. Linnades puhkevad üha uued rahutused - 1509 Erfurdis, 1511 Schwäbisch Hallis, 1512 Speieris[3].

---

1) Rosenkranz D, lk. 241 jj.
2) op. cit. lk. 254.
3) op. cit., lk. 259.

Me ei tea, miks Joss Fritz 1510.a. asus elama Lehenisse. Arvata, et ta tegi seda otseselt Bundschuh loomise eesmärgiga, oleks liiga julge. Joss Fritz asus sinna arvatavasti lihtsalt sellepärast, et talle avanes seal põlluvahina küllaltki hea äraelamise võimalus. Kuid varsti peale seda, kui ta on tutvunud kohalike oludega, näinud ka siinsete talupoegade väljakannatamatut olukorda, asub ta kõhklematult uuesti talurahvavõitluse teenistusse, asub väsitamatult organiseerima uut Bundschuh'd.

Kui 1502.a. Bundschuh loomine on kutsutud esile peamiselt ühe territoriaalvürsti ja nimelt Speieri piiskopi poolt teostatud rõhumisega, siis 1513.a. Bundschuh loomise kutsub esile paljude väikeste senjööride rõhumine ja nende omavaheline võitlus talupojalt viimase veeringu väljapigistamisel. Leheni talupoegade peamiseks rõhujaks on nende kohtuhärra Balthasar von Blumeneck, kes kasutab kõige julmemaid võtteid, et talupoegadelt välja ~~suruda~~ pressida võimalikult rohkem makse. Kord näiteks heidab ta 8 šillingilise maksuvõla väljapressimiseks ühe talupoja, Severinus Enderlini, vangitorni [1]; üks teine sama perekonna liige, Kaspar von Blumeneck, keelab omale alluvail talupoegadel põllumajandusliku saagi kogumise niikauaks, kui nad on talle õiendanud oma maksuvõlad [2]. Kaks Leheni ümbruse talupoegade maahärrat, Gabriel von Bollschweil ja St. Ulrichi kloostri abt

---

1) Rosenkranz D, lk. 264.
2) op. cit., lk. 266.

on omavahel tülis ning püüavad teineteist kahjustada vastase talupoegade rõhumisega. Abt kutsub von Bollschweili talupoegi ebaõiglaselt oma vaimuliku kohtu ette, kuna Bollschweil vastab sellele jälle abti talupoegade rõhumisega[1]. Rosenkranz iseloomustab kogu seda olukorda päris tabavalt: "Need vaesunud lossihärrad ... avaldasid oma hilinevaile talupoegadest võlgnikele halastamatut survet, otsisid igasuguseid võimalusi oma pärisorjade arvu suurendamiseks, tõstsid lihtsa mehe kohustused usinalt kõrgeks, tema õigused metsa ja karjamaa suhtes surusid aga sama energiliselt alla ja ei omanud selle kõige õigustuseks muud õigusnormi, kui oma vägivald ..."[2] Ja kogu seda rõhumist muudab eriti talumatuks see mitmesuguste õiguste anarhia "... kuna päris-, maa- ja kohtuhärrus mitmesuguselt ristusid, talupoeg aga oli sellise kolmekordse sõltumuse juures alati kannataja pool."[3]

Sellistes oludes alustabki Joss Fritz oma tegevust. Siinjuures tuleb aga rõhutada, et isegi 1513.a. Bundschuh tekke põhjuseks või ainukeseks ajendiks ei saa me mingil määral lugeda Joss Fritzi tegevust - seda väites asuksime me Freiburgi raehärrade silmakirjalikule ja naiivsele seisukohale[4]. Saavutanud endale talupoegade hulgas teatud autoriteedi, hakkab ta temale omase diplomaatilise talendi ja visadusega, mida eriti kõrgelt hindab Engels[5], värbama

---

1) Rosenkranz D, lk. 267 jj.
2) Rosenkranz D, lk.274.
3) op. cit., lk. 270.
4) vt. Rosenkranz Q, lk. 170.
5) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.67.

uuele Bundschuh'le liikmeid. Esimesena värbab ta nähtavasti 1513.a. kevadel talupoja Kilian Meigeri. On väga iseloomustav, kui ettevaatlikult, veenvalt ja n.-ö. õigest küljest Joss Fritz talle läheneb. Nagu Meiger hiljem kohtus tunnistas, olevat Fritz talle rääkinud:"Kilius, kas tahad meid ka aidata j u m a l i k u l e õ i g u s e l e (minu sõrendus - J.K.), siis pead sa vaikima ja ei tohi sellest kellelegi edasi rääkida.Sest sa näed ju kuidas meil läheb, ja et me täna sellest ning homme tollest ilma jääme ja et meid ei taheta lasta jääda meie vanade tavade, õiguste ja sissetulekute juurde."[1] Ja nende väljendustega Joss Fritz esialgu vist piirduski, alles järk-järgult muutudes värvatava usaldatavuse suhtes kindlamaks, pühendas ta tema Bundschuh asutamise kõigisse plaanidesse.

Kui suur Joss Fritzi isiklik kasvatav mõju oli, näitab juba seegi asjaolu, et just tema esimesest värvatust, inimesest, kes tema otsese mõju all kõige kauem oli, arenes hiljem Joss Fritzi üks tähtsamaid ja võimekamaid abilisi. Järgmiseks tõmbab ta vandenõusse Leheni möldri pagariselli Hieronymuse, kes alles hiljuti oli Tiroolist Lehenisse tulnud. Selle mehe veenmine, kel arvatavasti sama kirev rändajaelu seljataga oli, nagu Joss Fritzilgi, läks tal arvatavasti võrdlemisi kergesti. Siis värbab Joss Fritz Hans ja Karius Heitzid, järgmiseks, hiljem lipu tegemiseks vajaliku raha kogumisega tegeleva Hans Freuderi.

---

1) Rosenkranz Q, lk. 193.

Aja jooksul usaldab ta edasist värbamistööd ka oma kaaslastele. Esialgu sooritavad nad seda Joss Fritziga koos, nähtavasti tema juhtimise ja kontrolli all. Juuli lõpus 1513.a. veenavad Joss Fritz, Kilian Meiger ja Hieronymus kolmekesi koos Buhdschuh liikmeks astuma ka hiljuti Lehenisse asunud külarätsepa Hans Humeli. Aja jooksul hakkab arvatavasti talupoegade hulgas salaja levima kuuldus, et nende hulgas elav Joss Fritz on sama mees, kes 1502.a. oli Bundschuh pealikuks. Igatahes paistab, et Bundschuh'le liikmete värbajad arvavad, et Joss Fritzi nime nimetamisest üksi aitab, et värvatavas usaldust äratada. Nii näiteks püüab rätsep Hans Humel samuti juuli lõpus talupoega Censius Hesset liitu tõmmata öeldes ainult:"Zents, mis sa arvad? Joss Fritz tahab Bundschuh heisata, kas sa ei tahaks ka hulgas olla?" [1] Joss Fritzi võimed liikmete värbamisel ületavad aga tunduvalt tema kaaslaste omad. Huvitav on, kui ettevaatlikult ta liitu tõmbab Konrad Enderlini. Kõigepealt laseb ta talle ühe Bundschuh liikme, Augustin Enderlini, kaudu teatada, et tal on Konradile midagi öelda. Nädala aja pärast temaga kokku saades räägib ta:"siid on juba ostetud lipu tegemiseks, milleks meil õigus on." - s.t. kõik ettevalmistused on tehtud, edu on kindel ja meil on selleks teoks õigus. Lõpuks kutsub ta Konradi Hartmatte koosolekule, siin aga rikub Kilian Meiger kõik ära oma liiga pealetükkiva lipu osamaksu nõudmisega, mille tõttu üritusele juba pea-

---

1) Rosenkranz Q, lk. 225.

aegu võidetud mees pahaselt koosolekult lahkub[1]. Huvitav on ka, kuidas Joss Fritz võidab lihtsa noore talupoja Jakob Huseri esialgsed kahtlused. Siin pole vaja eriti kaalukaid argumente, siin on vaja ainult oma autoriteediga mõjuda. Joss Fritz kinnitab talle lihtsalt veenvalt, et "... nende ettevõte on jumala meelepärane, kombekas ja õiglane. Sest nad ei taha ju teisiti toimida kui on pühakirjas ja jumala meelepärane, hea ja õiglane on."[2] Ja sellega lõpetab ta jutu ning lahkub, kuid sellest piisas Jakob Huserile.

Kuid Joss Fritzi suurimaks teeneks tuleb pidada seda, et ta püüdis sidet luua ka linnaplebeidega. "... Joss Fritzi juhtimise all Bundschuh liit omandas palju enam arenenud iseloomu; linnade plebeiline element hakkab temas mängima üha suuremat osa,"[3] rõhutab Engels. Et Joss Fritzi sellesuunaline tegevus oli küllaltki ohtlik, seda märkavad ka võimud. Esimene Hagenau nõupidamine rõhutab oma otsuses: "Teiseks Bundschuh tõusmise kohta: kuna see erinevail aegadel mõningates linnades ja kommuunides nende seatud ülemuste vastu tõuseb ja rahutusi tekitab ja ka edaspidi karta on..."[4]. Siin on Bundschuh ja linnade rahutuste mõisted teineteisele õige lähedale toodud. Linna tähtsusest olid Bundschuh liikmed 1513.a. täiesti teadlikud. Nii tunnistas Simon Strüblin hiljem kohtus:"... kui nad oleksid Freiburgi või (mõne teise) linna vallutanud, siis oleks ka maa olnud vallutatud."[5] Ülestõusu edukaks kulgemiseks oli hä-

---

1) Rosenkranz Q, lk. 227 jj.
2) op. cit., lk. 190.
3) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.68.
4) Rosenkranz Q, lk. 214.
5) Rosenkranz Q, lk. 186.

davajalik omada toetuspunkti linna näol. Hans Freuder, Marx Stüdlin, Matter Weinmann ja Kilian Meiger arutavad läbi päris konkreetse plaani, kuidas Freiburgis tuge leida. Tuleb muretseda igas tsunftis üks või kaks poolehoidjat ja need võidaksid siis Bundschuh poole kogu oma tsunfti.[1] Hans Stüdlin kasutab sidemete loomiseks linnas oma onupoega Kaspar Schwarzi. Joss Fritz ise käib Freiburgis, külastab tsunftide majasid ja püüab leida poolehoidjaid. Rätsepatsunfti majas kinnitab ta kord isegi poolehoidjate võitmiseks, et Bundschuh on nii võimas organisatsioon, et ulatub kuni Kölnini[2].

Kindlasti me teame ainult kahe Freiburgi kodaniku kohta, et nad olid Bundschuh liikmed. Neist üks on linna karjus Heinrich Spies, kes selle eest karistada saab ja teine mööblisepa sell, kes juba peale Bundschuh likvideerimist, 10.novembril 1513.a., süütab raekoja kõrval asuva Kieli võõrastemaja[3] - tegi ta seda Joss Fritzi käsul või mitte, pole teada. Freiburgi raad püüab mitmes kirjas teistele linnadele ja territoriaalvürstidele eitada, et tema kodanike hulgas üldse on Bundschuh pooldajaid[4]. Ka Kilian Meiger eitab seda kohtus[5], kuid ta salgab seal üldse palju. Selle vastu näitavad aga paljud rae korraldused, et ta oma kodanikele ja tsunftidele sugugi nii kindel pole, kui ta näidata püüab. 1513.a. 15.novembril annab raad

---

1) Rosenkranz Q, lk. 195.
2) op. cit., lk. 205.
3) op. cit., lk. 175.
4) vt. op. cit., lk-d 139 ja 161.
5) op. cit., lk.195.

tsunftidele eri käskkirja, milles ähvardatakse karistusega isegi neid, kes julgevad auväärsest raest halvasti rääkida[1]. Oma saadikut Ulrich Würtnerit manitseb raad, et ta rae tegevust õigesti valgustaks Ees-Austria võimude juures Ensisheimis, s.t. linna puhtaks peseks süüdistusest sidemete kohta Bundschuh'ga.[2] Leheni endist külavanemat (Alt-Vogtleini) Enderlini ei julge linna raad millegi pärast lasta neljastada, vaid hukkab ta pea maharaiumisega - Hochbergi maafogt ei julge selle põhjustest isegi kirjutada[3]. Nähtavasti aga kartis raad linnas selle tõttu pahameele tekkimist.

Ilmselt saavutas Joss Fritz Freiburgi plebeide hulgas teatud kõlapinna Bundschuh'le, kuigi tihedamaid sidemeid tsunftisellidega veel organiseerida nähtavasti ei suudeta. Et aga Freiburgi plebeid Bundschuh kaitseks väljaastumiseks ühtki katset ei tee, kui sama linna raad sellega võitlusse asub, see pole üksi Joss Fritzi süü, vaid tuleneb palju suuremal määral plebeide iseloomust. Engels ütleb väga tabavalt:"Kuni talurahvasõjani plebeiline opositsioon ei astu poliitilises võitluses välja kui partei, vaid kujutab endast käratsevat, kuni röövimiseni ahnet, end mõne vaadi veini eest ära müüvat hulka, mis tolgendab bürgerliku opositsiooni sabas."[4].

Bundschuh'sse vastuvõtmisel jätab Joss Fritz nüüd igasugused usulised tseremooniad. Üritus, mida aetakse nii

---

1) Rosenkranz Q, lk. 176.
2) op. cit., lk. 142.
3) op. cit., lk. 189.
4) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.36.

veendunult "jumaliku õiguse" nimel, ei vaja enam neid sanktsioone. Ka 1513.a. Bundschuh puhul võetakse aga kasutusele tunnusvärss, mis oma vormilt väga sarnaneb 1502.a. Untergrombachi Bundschuh puhul kasutatuga

"Ole tervitatud, mees, mis isik sa oled?"

"Vaene mees ei saa enam maailmas kuidagi läbi." 1)

Joss Fritz rakendab oskuslikult tööle kõik Bundschuh liikmed. Nende kõigi esimeseks ülesandeks jääb uute liikmete värbamine ja raha kogumine lipu muretsemiseks. Mõned liikmed saavad aga eriülesandeid - Stüdlein ilmselt tegeleb eriti sideme loomisega linnaga, Freuderi peaülesandeks on lipuraha kogumise organiseerimine. Ainult ühe Bundschuh kõige väärtuslikuma liikme, kui teda oleks osatud kasutada, jätab Joss Fritz kasutamata ja see on Leheni preester Hans Schwarz. Tema osavõtust liidust teavad üsna vähesed liidu liikmed, täpsemat teavad temast ainult Joss Fritz ja rätsep Hans Humel, viimane aga juhuslikult. Millist tähtsust võis omada sellise preestri osavõtt Bundschuh'st, kellest ainult üksikud liidu liikmed teavad, et ta nende poolt on? Millise mõjuga oleks aga olnud, kui Joss Fritzi asemel, kes oli ikkagi ilmalik inimene, oleks talupoegasid veennud nende ürituse õigsuses hingekarjane? Rosenkranz ütleb küll, et ~~ta~~ Schwarz olevat Bundschuh juhtidel aidanud välja otsida vajalikke piiblisalme, meil pole aga selle kohta esiteks mingeid

---

1) Rosenkranz Q, lk-d 146, 185, 191.
"Gott grüss dich, Gesell, was hast du für ein Wesen?"
"Der arm Mann mag in der Welt nit mer genesen."

andmeid ja teiseks oleks nende piiblisalmide mõju ikkagi võrratult suurem olnud siis, kui neid preester ise oleks rääkinud. 1513.a. tulevad Bundschuh liikumises organisatsioonniline ja ideoloogiline relv teineteisele õige lähedale, kuid siiski nad ei ühine - ja see ongi Bundschuh liikumise kurbloolus.

Bundschuh värbajate tegevus ulatub üha kaugemale Lehenist. Tema liikmeid leidub 1513.a. sügisel Kaiserstuhli ümbruses [1], Schwarzwaldis Glotteri orus [2]; lõunas ulatub Bundschuh kuni Wolfenweilerini [3] (vt. kaarti). Bundschuh avastamise ajal võimude poolt on temas juba umbes 200 kindlat liiget [4]. Joss Fritz asub ülestõusu praktilisele ettevalmistusele. Arvatavasti tema ülesandel uurib Bundschuh liige Freiburgi linnast, eespoolnimetatud mööblisepa sell, välja andmed linna vahipostide kohta [5]. Selleks, et alustada ülestõusu, on vaja anda Bundschuh'le sõjaväeline organisatsioon ja sel eesmärgil korraldabki Joss Fritz 1513.a. sügise algul vandenõu liikmete koosoleku.

Koosolek toimub ühel söötis põllulapil, mida kutsutakse Hartmatteks ja mis on Leheni külast eraldatud ~~ühe~~ väikese metsatukaga. Ühel öösel koguneb sellele 18 Bundschuh liiget - neist 14 on pärit Lehenist, Konrad Brun, Ciliax Stüblin ja Hans Giger Betzenhausenist; sulane Jakob oli aga alles hiljuti sinna ümbrusesse rännanud Martenaust. Koosolekut juhatavad Joss Fritz ja Hieronymus, preester Hans Schwarz

---

1) Rosenkranz Q, lk.151.
2) op. cit., lk. 151, 166, 171.
3) op. cit., lk. 130, 135.
4) op. cit., lk. 145.
5) op. cit., lk. 305.

ei julge koosolekule üldse tulla. Näib, et esialgu ei ole veel kõik Bundschuh liikmed relvastatud ülestõusuks valmis, on veel küllaltki kõhklejaid ja Joss Fritzil tuleb murda isegi teatud väikene opositsioon. Joss Fritz hakkab koos Hieronymusega salaliidu liikmeid ülestõusuks vaimustama, toetudes jällegi sellele, et nende üritus on õiglane ja jumalale meelepärane. Nähtavasti leidub aga kõhklejaid, kes nõuavad juhtidelt enam konkreetseid põhjendusi piiblist ning siin annab end jälle kord valusalt tunda, et Joss Fritz seda relva küllalt ei valitse, et ta piiblit küllalt hästi ei tunne. Seetõttu saavad Joss Fritz ja Hieronymus ainult lubada, et nad "... selle ja muud oma ettevõtte üritused (anschlag) võtavad pühakirjast välja kirjalikult ja kirjutavad ning siis neile ette loevad."[1] Õnneks lepivad kõhklejad sellega ja siis asutakse juba ülestõusu juhtide valimisele. Pealikuks valitakse üksmeelselt Joss Fritz, veltveebliteks Hans Stüdlin ja Hans Giger. Raskusi tekib aga lipniku valimisega. Me ei tea, kes esitas vaese noore talupoja Jakob Huseri kandidatuuri, kuid on väga tõenäoline, et seda tegi Joss Fritz. See on üks neid väheseid kohti, kust me võime selgesti välja lugeda, et Joss Fritz ei püüa talupoegade hulgas toetuda peaasjalikult jõukamaile ja silmapaistvatele peremeestele, vaid peab oma kõige usaldatavamaiks tugedeks just vaesemaid talupoegi, sulaseid, käsitööselle. Jakob Huser püüab küll esialgu seda ametit

---

1) Rosenkranz Q, lk. 191.

tagasi lükata põhjendades, et tal on liiga vähe kogemusi ja vaesuse tõttu puuduvad ka vajalikud head rõivad, kuid need vastuväited kummutatakse põhjendusega, "... kui asi peale hakkab, pannakse ta hästi riidesse."[1] Samal koosolekul lepitakse kohe kokku, et valitud isikud omavad auameteid ja ei saa selle eest mingit tasu[2]. Enne koosolekult lahkumist annavad kõik kogunenud bundschuhlased vande: "... et nad hoiavad kõik kokku ja keegi teist maha ei jäta."[3]

Juba enne Hartmatte koosolekut on asunud Joss Fritz Bundschuh lippu muretsema, näidates selles töös üles kaht oma tugevamat iseloomujoont - visadust ja kavalust. Rosenkranz kaldub siinjuures isegi arvama, et Joss Fritz võis lipu valmistamiseks kasutada sama lipu riiet, mille ta oli muretsenud juba 1502.a. Bundschuh ajal[4]. See arvamus, et Joss Fritz 11 aastat lipuriiet suutis säilitada, hulkudes siinjuures sageli kindla elukohata ühest kohast teise ja siis veel see riie nii tähtsa lipu valmistamiseks tarvitamiskõlbuline oli - tundub liiga ebatõenäolisena. Usutavam on, et Joss Fritz kohe 1513.a. Bundschuh organiseerimist alustades lipuriide enda ja võib olla ka lähimate sõprade rahadega ära ostis, ilma et sellest teost enamus Bundschuh liikmeid oleks teadnudki. Asjaolu aga, et allikad sellisest, küllaltki vähetähtsast sündmusest nagu riide ostmine vaikivad, on täiesti mõistetav. Kui lipuriide muretsemine oli arvatavasti küllalt kerge, siis palju raskem oli

---

1) Rosenkranz Q, lk. 192.
2) ibid.
3) ibid.
4) Rosenkranz D, lk. 310 jj.

lahendada aga küsimust, kuidas sellele maalida vajalikud figuurid: ristilöödu, Maria, Johannes, põlvitav talupoeg ja mis kõige raskem - Bundschuh[1]. Esialgu katsub ta seda teha Freiburgis. Ise jääb ta ettevaatlikult varjule ja saadab ühe talupoja maaler Theodosiuse juurde lippu tellima. Niipea aga, kui viimane kuuleb Bundschuh'st, ruttab ta sellest kohe võimudele teatama, tundmatu talupoeg aga oskab siiski õigel hetkel kaduda. Nüüd üritab Joss Fritz tellimist ise. Ühel hubasel õhtusel jutuajamisel veinikannude juures Leheni kirikut maaliva käsitöölisega teeb Joss Fritz juttu sellise lipu maalimisest, lubades maksta ükspuha millise summa. Kuid kuuldes sõna Bundschuh ehmub ka see maaler nii väga, et Joss Fritz suudab saavutada ainult seda, et ta nende jutuajamisest vaikib. Kuid lipp on vaja siiski muretseda ja nüüd siirdub Joss Heilbronni. Siin väsitab ta maalri kõigepealt ära juba sissejuhatava jutuga sellest, kuidas ta sõjas hädaohus olles andis vande kinkida kirikule erilise lipu ja siis on kerge juba nagu muuseas öelda, et kuna ta on kingsepa poeg, siis tahab ta lipul kujutada ka Bundschuh'd. Maaler küll veidi kahtleb, kuid teeb siiski lipu valmis ja Joss Fritz on oma sihi saavutanud[2].

Peale Hartmatte koosolekut töötatakse Joss Fritzi ja teiste juhtide poolt välja ka konkreetsem relvastatud ülestõusu plaan. Järgmine suurem Bundschuh liikmete kogunemine

---

1) lähem vaatlus näitab, et Bundschuh lipul siiski peaaegu mingit sarnasust "Keiser Sigismundi reformatsioonis" kirjeldatud lipuga pole

2) Rosenkranz Q, lk-d 183, 184, 187, 195, vrd. Rosenkranz D, lk. 310 jj.-d.

pidi toimuma Biengeni kirikupühal 9.oktoobril ja sel puhul pidi ka esimest korda avalikkusele näidatama Bundschuh lippu[1]. Sellega loodeti saavutada Bundschuh'le juba enne tegeliku sõjategevuse algust laiem poolehoid. Kui lipp poleks aga soovitud mõju avaldanud, oleks alati võimalik olnud Bundschuh juhtidel kirikupüha pidukeerises märkamatult kaduda. Sõjategevus pidi algama kaheksa päeva peale Biengeni kirikupüha. Et vahepeal kavatseti arvatavasti ka palvekiri keisrile saata ei oma suurt praktilist tähtsust, selle tagajärjetuses olid vähemalt Bundschuh juhid juba ette kindlad. Umbes oktoobri keskel tahtis Joss Fritz Bundschuh sõjasalgaga lehviva lipu all murda läbi Šveitsini, arvatavasti Baseli müüride alla[2]. Ja see oleks olnud juba liitlane, keda šveitslased oleksid pidanud tõsisemalt arvestama, kui 1502.a. Bundschuh'd. Koos šveitslastega pidi siis Bundschuh sõjasalk alustama vallutusi Rheini orus - vallutama Freiburgi, Breisachi, Endingeni jt. linnad (vt. kaarti). Arvata, et Joss Fritz oleks pidanud omama sellist poliitilist läbinägelikkust ja mõistma, et parajasti oma talupoegade mahasurumisega hädas olevad šveitsi bürgerid abist keelduvad, oleks rumalus.

Kuid enne kui jõuab kätte Biengeni kirikupüha päev, hävitab Bundschuh reetmine. Andmed salaliidu kohta satuvad järk-järgult võimude kätte. Esimesena alarmeeritakse Freiburgi raadi maaler Theodosiuse kaudu[3], kuid kuna Theodosiuse käsutuses pole mingisuguseid konkreetseid andmeid, siis ei

---

1) Rosenkranz Q, lk. 145, 185, 187, 205.
2) Rosenkranz D, lk. 321 jj.
3) Rosenkranz Q, lk. 184.

saa raad midagi ette võtta. Umbes 1.oktoobri paiku astuvad aga kolm Bundschuh liiget kergemeelse sammu, mis Freiburgi raadi järjekordselt hoiatab. Nimelt kõnetavad nad umbes tunni tee kaugusel Freiburgist üht selle linna alamluses olevat talupoega ja panevad talle ette astuda salaliitu, avaldades ühtlasi mõningaid andmeid selle kohta. Kuna talupoeg keeldub seda tegemast, püüavad nad teda sundida, talupoeg pääseb nende käest ainult selletõttu, et lähenevad mingid ratsanikud ja bundschuhlased põgenevad. Kui talupoeg sellest Freiburgi raele teatab, peab see kohe 3.oktoobril oma nõupidamise ja otsustab seada linna kaitseseisukorda[1]. 4.oktoobril saavad aga võimud täiesti ootamatult ja suurel määral juhuslikult enda käsutusse õige palju andmeid Bundschuh kohta. Üks Breisgau sulane, kelle nimi oli Michel Hanser ja kes kuulub Bundschuh'sse, satub töö juures tülli ühe teise sulasega ning kakluse tagajärjel lööb ta surnuks. Peale seda põgeneb ta kiiresti talust ja tahab lahkuda sellest maakohast. Tee peal hakkab ta mõtlema, kuidas kõige kergemini ilma karistuseta pääseda välja tekkinud olukorrast. Kuulnud arvatavasti kõrtsmikult, kelle juures ta peatus, et Badeni markkrahv Philipp viibib parajasti läheduses, Röttelni linnuses, otsustab ta lunastada oma süü võimude ees Bundschuh reetmisega. 4.oktoobril ilmub ta markkrahv Philipi ette ja teatab talle kõik, mida ta teab Bundschuh'st.[2]

---

1) Rosenkranz Q, lk.130 jj.
2) Rosenkranz Q, lk. 204.

Ja kahjuks teab ta sellest õige palju, eelkõige teab ta mitmete juhtide nimed. Võimud alustavad nüüd väga energilist tegevust. Erilist indu näitab siin üles Freiburgi raad, otsekohe korraldab ta retke Leheni külla, et püüda kinni võimalikult palju Bundschuh liikmeid. Tabavalt on iseloomustanud linnapatriitside käitumist talupoegadega Engels öeldes:"... linna ringkonna talupoegadega ei käitunud nad vähem halastamatult, kui aadlikud ja papid..."[1)]

Bundschuhlased saavad aga reetmisest teada juba enne, kui Freiburg jõuab korraldada oma püüdmisaktsiooni. Hoolimata sellest, et Joss Fritz osutub äkki seisvaks Bundschuh salaliidu rusude ees, ei kaota ta meelekindlust ja hakkab teotahtlikult organiseerima taganemist. Joss Fritzi auks peab ütlema, et ta ei püüa oma nahka päästa, vaid teeb kõik, et päästa karistusest võimalikult palju Bundschuh liikmeid. Kiiresti korraldatakse uus öine koosolek Hartmattel, kus Meiger võtab kõigilt liikmeilt vaikimisvande, et nad üksteist vastastikku ei reeda. Kogunemine Biengeni kirikupühal jäetakse kiires korras ära. Kui aga Freiburg korraldab juba Lehenis Bundschuh liikmete püüdmise peavad Joss Fritz ja teised juhid põgenema Šveitsi suunas. Kuid ka põgenemisretkel ei unusta Joss Fritz oma mahajäänud kaaslasi. Jõudnud Solothurni alale, saadab ta Enderlini ja Mülleri tagasi Lehenisse, et need seal järgijäänud Bundschuh liikmetega ühendusse astuksid ning käsiksid neid tulla Schaffhauseni, mille

---

~~1) vrd. Rosenkranz D, lk. 258 jj.~~

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk. 33.

sõbralikkuse peale veel loodeti. Müller ja Enderlin täidavadki oma ülesande, käivad Lehenis ning pöörduvad siis tagasi Baseli, kus nad kohtuvad Meigeri ja vist ka Huseri ning Joss Fritziga[1]. Siit peale lähevad nende kõigi teed lahku, nad kõik suunduvad arvatavasti Schaffhauseni, aga ainult üks neist pääseb võimude käest ja see on Joss Fritz. Müller ja Enderlin jooksevad kohe Schaffhauseni jõudes linnapolitsei käte vahele. Joss Fritz, Huser ja Meiger lähevad esialgu koos, kuid Seweni ja Liestali vahel valivad nad arvatavasti eri teed. Ja Meiger ning Huser valivad just selle tee, millel bundschuhlasi varitseb Baseli politsei[2]. On ka võimalik, et nad läksid sama teed mööda - see jääb aga faktiks, et Joss Fritz suudab Baseli politsei käte vahelt ära lipsata. Peale seda on Joss Fritz veel koos Hans Humeliga, viimane pöördub aga Švaabimaale, kuna Joss Fritz rändab edasi Šveitsi[3]. Tema esimeseks ülesandeks on Bundschuh lipp, mida ta kogu aeg endaga kaasas on kandnud, kindlasse kohta toimetada. Ja selleks valib ta jälle võtte, mida peab lugema otse geniaalselt julgeks - sokutada preestritevastase vaenuga immutatud lipp rändava palgasõduri annetuse näol Einsiedelni kloostrisse[4].

Ja siit peale muutub maantee Joss Fritzile koduks. Temast luuakse laul, mis on küll suunatud tema vastu, kuid hoolimata sellest teeb ta nime laialdaselt populaarseks.

---

1) Rosenkranz Q, lk. 128 ja 167.
2) Rosenkranz Q, lk. 165.
3) Rosenkranz D, lk. 349 jj.
4) Rosenkranz Q, lk. 180.

Joss Fritz on ka võimude hulgas oma tegevusega nii kuulsaks saanud, et Freiburgi raad oma kirjas Württembergi hertsogile Ulrichile 1514.a. kevadel resigneeritult märgib,"... et Joss Fritz on nii kurjust täis, et ta oma üritust ei jäta, vaid vastupidi (sattugu ta, kuhu tahab) jälle hakkab lihtinimest salaja selliseks kõlvatuks ürituseks ässitama..." [1]. Ja juba sama aasta kevadel satub Hochbergi maafoogt Ludwig Horneck von Hornberg paanikasse, et maal on hakatud jälle organiseerima Bundschuh'd, kusjuures aga nüüd selle värbajaiks on igasugused kerjusmungaks riietatud inimesed, pühakusäilmete näitajad, kerjused, veiderdajad jne. [2]. Rosenkranz vaga kõtleb seda nähtust täiesti lahus 1514.a. Württembergi Vaesest Konradist. Rohkem õigust näib olevat Zimmermannil, kes seda Hornecki poolt märgatud nähtust loeb lihtsalt üheks Vaese Konradi liikumise avalduseks [3]. Vaesel Konradil ja Bundschuh'l on palju otseseid kokkupuutepunkte, nii näiteks on Zimmermanni andmeil Vaesesse Konradisse segatud Hans Humel, kes Württembergist välja saadetakse ja siis Freiburgi võimude kätte satub [4]. Mis aga kõige rohkem silma torkab, see on Vaese Konradi taktika sarnasus 1513.a. Bundschuh taktikaga. Joss Fritz tahtis enne tegeliku võitluse algust Biengeni kirikupühal kord Bundschuh lippu näidata ja sellega Bundschuh'le laia populaarsust kindlustada - alles hiljem pidi algama otsene vaenutegevus. Geisspeter viibki selle taktikalise võtte 1514.a. alguses läbi - Vaese Konradi esimene

---

1) Rosenkranz Q, lk. 223.
2) Rosenkranz Q, lk. 221 jj.
3) Zimmermann, lk. 81.
4) op. cit., lk. 106.

demonstratsioonimarss Schorndorfi linna alla taotleb sama eesmärki, mille pidi saavutama Biengeni kirikupüha, ja saavutab selle täielikult - suurel maa-alal puhkevad laiad talurahvarahutused. Joss Fritz oli esimene, kes sellise taktika välja töötas, on väga võimalik, et keegi tema kaaslasist viis selle mõtte Vaese Konradi juhtidele. Kui ka kõik muud oletused jäävad paratamatult kindlate faktide puudumisel hüpoteesideks, siis jääb kindlaks vähemalt see, et juba Vaese Konradi liikmete poolt rakendatakse neid taktikalisi põhimõtteid, mis Joss Fritz 1513.a. Bundschuh organiseerimisel esimesena välja töötas. Ja seetõttu on ka täiesti arusaadav, miks selleaegsed senjöörid näevad Vaeses Konradis ainult üht Bundschuh järjekordset avaldusvormi[1] ja ei tõmba nende kahe vahele mingit kunstlikku vaheseina, nagu seda pärast hakkasid tegema kodanlikud ajaloolased uue usu liikumiste ja vana õiguse (stara pravda) liikumiste vahele.

---

1) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk.71.

Joss Fritzi tegevus 1517.a. Bundschuh organiseerimisel ja juhtimisel

Peale 1513.a. ebaõnnestumist rändab Joss Fritz kodutult mööda maanteid. Oma välimuselt meenutab ta tavalist, sel ajal maanteedel nii sageli esinevat seiklejat või teenistusest vabanenud palgasõdurit, kes ei taha enam siirduda tagasi koduküla, senjööri rõhumise alla. Tal on sõrmes hõbedane sõrmus, ta kannab musta prantsuse või telliskivipunast kuube ja punaseid pükse [1]. Joss Fritzi saatust jagab ta vapper naine Else. Kuid sel ajal kui Joss Fritz liigub ringi laiemas rajoonis tegutseb Else peamiselt Breisgau piirides. Nende vahekord ei paista olevat enam abielumehe ja -naise vahekord selle kitsamas mõttes, vaid võitluskaaslaste suhe, kes ei nõua teineteiselt mingit väikekodanlikku truudust [2].

---

1) Rosenkranz Q, lk. 270.
2) Rosenkranz Q, lk. 300, vt. Rosenkranz D, lk. 468 ja 475.

Talurahvarahutused Kesk- ja Lõuna-Euroopas saavutavad sel ajal erakordselt laia ulatuse. Need on juba otseselt ettevalmistavaiks astmeiks suurele saksa talurahvasõjale, ka omaette talurahvasõjad, ainult veidi väiksemates mõõdetes. Üleminekuastmeks lokaalselt talurahvavõitluselt laiemahaardelisemale talurahvasõjale võime lugeda Württembergi Vaest Konradit 1514.a. Kuna ta oli esimene, oli ta ka kõige nõrgem, kõige vähem aktiivne, Juba tõelist väikse talurahvasõja iseloomu omab see võitlus, mis 1513-1515.a.leegitseb "vana õiguse" hüüdlause all Krainis, Kärntenis ja Steiermargis. 1514.a. on suured talurahvarahutused Šveitsis; Solothurnis ja Luzernis, mille tulemusena talupojad saavutavad rea järelandmisi Šveitsi liidu linnade patriitslikelt valitsustelt. Samal aastal vapustab Ungaris feodaalide võimu laialdane talurahvasõda Georg Dózsa juhtimisel. Kõik see toimub mitte kaugel sellest rajoonist, kus 1517.a. kujuneb välja uus Bundschuh organisatsioon Joss Fritzi juhtimisel. Olles kindlasti tuttav kõigi nende sündmustega Joss Fritz lihtsalt ei saanud enam organiseerida Bundschuh'd ainult kitsalt lokaalses ulatuses, see oleks olnud samm tagasi. Kuid samal ajal on 1517.a. Bundschuh suur samm edasi võrreldes kõigi eespoolnimetatud talurahvaliikumistega. Kuivõrd tugevam pidi olema löök, kui talurahvasõda poleks levinud mitte stiihiliselt, n.-ö. kulutulena ühest külast teise, vaid selle oleksid alustanud mitmes kohas üheaegselt kindlad

agendid, kui talurahvasalkade eel oleksid käinud ahelikuna ootamatud tulekahjud - seda on kerge kujutleda. Kuid ühtlasi on selge, et Joss Fritz seadis enda ette lahendamatu ülesande. Talurahvas üksinda ei saa oma võitluses tõusta sellise organiseerituseni, ka siis kui Bundschuh oleks suutnud alustada ülestõusu, poleks asi arvatavasti mitte palju paremini arenenud kui Württembergi Vaese Konradi puhul ja hiljem saksa talurahva sõja alguses.

Olud kogu Saksamaal on sel ajal igasuguste vandenõude ja ülestõusude organiseerimiseks väga soodsad. Keiser Maximilian I ei oma peaaegu mingisugust võimu ja kõik ta üritused lõppevad nurjumistega. 1516.a. taganeb ta häbiga Milano alt ja kuna ta sõjavägi jookseb palga maksmata jätmise tõttu laiali, siis osutub ta väepealikuks ilma vägedeta. Edela-Saksamaal on tegelikeks peremeesteks sellised rüütlitest riiukuked nagu Geroldseck ja Sickingen. Alates 1514.a. kakleb Sickingen oma röövlijõugu eesotsas Wormsi linnaga. Geroldseck püüab 1516.a. mais Lothringi hertsogilt Antonilt tagasi vallutada oma alasid Elsassis, sellesse võitlusesse segab end ka Sickingen. Kõige selle tõttu kubiseb Edela-Saksamaa rahutuist palgasõdureist, kes otsivad võimalust, kuidas jätkata oma tavalist tegevust. Joss Fritz kasutab teatud hulka neist ära 1517.a. Bundschuh organiseerimisel, kuid veel enam näib ihootvat nende kaasa tõmbamisele Bundschuh võitlussalkade ridadesse, juba peale ülestõusu algust.

Veel üht ühiskonnakihti, õigemini alamkihti, hakkab Joss Fritz 1517.a. esmakordselt kasutama. Kerjuste kasutamine vaenlase kahjustamiseks pole mingi uus mõte, seda on edukalt oma huvides rakendanud vaenutsevad aadlikud. Juba 1491.a. kasutavad Lõuna-Saksa aadlikud kerjuseid süütamiste organiseerimiseks oma vaenlaste valdusis. 1503.a. tabas Rheinfeldeni foogt kaks kerjusnaist, kes olid saanud Baselilt ülesande teostada süütamisi Rheinfeldenis. 1510.a. räägitakse ühes dokumendis hulkureist, "... kes süütamiste, varguse ja muuga korralikele inimestele kahju teevad."[1] Joss Fritz on aga esimene, kes selliseid elemente püüab kasutada talurahvavõitluse teenistuses. See on seda kergem, et need hulkurid ja kerjused omavad teatud organisatsiooni, nendega on võimalik astuda n.-ö. lepingulistesse vahekordadesse ja anda neile ülesandeid. Nii näiteks on Baselis eriline rajoon, Kohlenberg, kus elavad suurel hulgal sellised hulkurid, kus nad omavad oma seadusi ja tavasid[2]. Neil on omad kerjuste kuningad, isegi röövlite kuningad, kellest räägivad paljud selleaegsed allikad[3]. Joss Fritz laiendab Bundschuh sotsiaalset kandepinda ja teeb seda nimelt kaltsakproletariaadi arvel. Sellega teeb ta aga kahtlematult vea. Sest kuigi see liitlane võib olla osav, on ta eelkõige, nagu märgib õigesti Engels, ikkagi ebausaldatav liitlane. "... kõige halvem kõigist võimalikest liitlastest."[4] Ja

---

1) Rosenkranz D, lk. 257.
2) Rosenkranz D, lk. 459.
3) vt. näiteks Baumann, lk. 204.
4) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk. 12.

seda tõendab ka 1517.a. Bundschuh saatus. Tarvitseb ainult ühel sellistest kaltsakproletaarlastest sattuda võimude kätte, kui ta ilma mingisuguste piinamisteta reedab kogu Bundschuh organisatsiooni.

Joss Fritzi üheks tugevamaks iseloomuomaduseks näib olevat oskus valida häid ja võimekaid abilisi. 1513.a. on tema abiliseks pagarisell Hieronymus, 1517.a. aga keegi Stoffel Freiburigst, kes näib aga omavat veel tähtsamat positsiooni 1517.a. Bundschuh's kui seda omas 1513.a. Hieronymus. Ta liigub ringi valge hobuse seljas valge mantliga, mida äärestab must samet ja baretiga, millest on läbi pistetud hõbedane nõel[1]. Mõned allikad seavad ta täiesti kõrvuti Joss Fritziga[2], mõned tunnistavad siiski Joss Fritzi "kõrgeimaks pealikuks"[3]. Joss Fritzi poolt Lehenis üles näidatud võimed, tema kaheldamatult suur populaarsus sunnivad pidama õigeks viimast seisukohta. Igatahes on aga kindel, et ta ürituse laiendamise huvides oma võimu nüüd tublisti jagama peab.

Me ei tea millal täpselt alustatakse sel korral Bundschuh liikmete värbamist. Kuna sel korral on Bundschuh liikmete arv küllalt suur ja seega konspiratsiooni säilitamine palju raskem, kui näiteks 1513.a., siis võime arvata, et värbamine ja ettevalmistustööd ei võinud eriti kaua kesta - võisid seega arvatavasti alata kõige varem 1516.a. ~~Värba-~~

---

1) Rosenkranz Q, lk. 269.
2) ~~op. cit., lk.271~~ ibid.
3) Rosenkranz Q, lk.270.

~~mine ja ettevalmistustööd ei võinud eriti kaua kesta - võisid seega arvatavasti alata kõige varem 1516.a.~~ Värbamistöö kiiruse kasuks räägib ka asjaolu, et seekord ei tee Joss Fritz seda tööd üksinda väikese külakaaslaste grupi abil, vaid organiseerib seda n.-ö. laiades mõõdetes. Mööda maad liiguvad Bundschuh keskuse ülesandel värbajaina peaasjalikult igasugused rändavad pühakusäilmete näitajad, veiderdajad ja muud kodutud hulkurid. Seda tööd teevad ka töötud sõjasulased nagu Klaus Kranz, kes värbab liikmeid Reini paremal kaldal, tehes seda peamiselt kõrtsides [1]. Üldse on vandenõulaste hulgas seekord õige palju endisi sõjasulaseid – üks bundschuhlane Eckartsweilerist Zaberni juures ning Jörg Schnider Rosheimist olid teeninud palgasõdurite pealikutena Prantsusmaal [2], Simon Huter Schnersheimist ja Müllerhans Dettweilerist olid varem olnud palgasõdurid [3]. Osalt teevad värbamistööd kindlasti ka kerjused, kelle peaülesandeks on aga siiski ülestõusu algushetkel süütamiste organiseerimine, et kutsuda esile linnades segadusi, mida kasutades bunschuhlastel oleks kergem neid vallutada. 1517.a. septembris liigub üks halli habemega kerjus ringi Freiburgist põhjapool Suggentalis, ülesandega süüdata Denzlingeni ja Teningeni preestrite majad [4], kaheksa kerjuse kohta me teame, et nad pidid süütamisi teostama Elsassis, Breisgaus ja Badeni markkrahvkonna ülemises ning alumises osas [5]. Kerjustele lubatakse selle töö eest

---

1) Rosenkranz Ø, lk. 279.
2) op. cit. lk. 275 ja 283.
3) op. cit. lk. 285 jj.
4) op. cit., lk. 268.
5) op. cit. lk. 280 jj.

isegi 2000 kuldnat[1].

Me ei saa aga mingil juhul väita, et Joss Fritz täielikult lahkub talupoegliku võitluse pinnalt. Dinkelsbühli ülestunnistuse põhjal tehtud väga ebatäpsed arvutused (kusjuures pole arvestatud Strassburgi linnast päritolevaid Bundschuh liikmeid) näitavad, et 1517.a. kuulus Bundschuh'sse umbes 18 kerjust, 10 käsitöölist või muud linlast, 6 maanteedel ringi hulkuvat kahtlase päritoluga hästi riietatud meest (arvatavasti endised sõjasulased), 1 või 2 aadlikku, 11 talusulast, 4 palgasõdurit ja ligi 150 talupoega. Joss Fritzil oleks alati olnud võimalus saada mõne röövimisest elatuva palgasõdurite või maanteehulguste jõugu juhiks, kuid ta jäi truuks talupoegade võitlusele.

1517.a. Bundschuh organisatsiooni jõutakse niikaugele välja arendada, et kindlaks määratakse isegi tulevase Bundschuh väe välised tunnused - selleks pidi olema H kujuline märk rinnal või kolm pilu paremal käisel. Bundschuh salkade sõjahüüuks pidi olema: Püha Georg[2]. Imelikul kombel pole aga 1517.a. Bundschuh puhul sõnagi juttu lipust - ainuke seletus on, et see oli juba olemas, aga juhid hoidsid seda sügavas saladuses, et teda õigel hetkel esile tuua.

Bundschuh juhid on 1517.a. suvel palavikulises tegevuses liidu organiseerimisega, liiguvad järjest mööda maad ringi. Joss Fritz ise on juulis Elsassis, augustis Völlin-

---

1) Rosenkranz Q, lk. 284.
2) Rosenkranz Q, lk. 284.

genis või Horbis[1], siis Zurzachis[2], septembris jälle Elsassis[3]. Freiburgi Stoffeli peakorteriks on Freiburgi väravate ees olev võõrastemaja, ta tegutseb peamiselt Waldkirchis. Heinrich Strassburgist tegutseb peamiselt Elsassis[4], Veltin Freiburgist Oberehnheimis[5], Balthasar Rebenkönig Suggentalis ja Glotteris[6], neli liidu juhtivat tegelast ja nende hulgas ka aadlik Stefan Derdingen Breisgaus, Markgrafschaftis ja Ortenaus[7]. Liidu juhid korraldavad sageli nõupidamisi. 22.aprillil 1517.a. on Derdingeni läheduses oleva kloostri juures asuvas kõrtsmik Clewe kõrtsis koos Dinkelbühl, Joss Brettenist, Veltin Freiburgist ja aadlik Stefan von Derdingen, Joss Fritz ise puudub sellelt nõupidamiselt[8]. Zaberni kirikupüha ajal 8.septembril on uus juhtide koosolek, millest võtab osa ka Joss Fritz ja milline nõupidamine arvestab, et Bundschuh'l peaks olema juba 2000 liiget[9]. Siin otsustatakse 10. septembril uuesti Mittelbergheimis Barri juures kokku tulla ja siis ka juba tegutsemist alustada[10]. Reini paremal kaldal pidid bundschuhlased kogunema Kniebisele ja Schwarzwaldi orgudesse ning sealt tegevust alustama 26.septembril[11] (vt.kaarti). Ülestõusu algusega sunnib Joss Fritzi kiirustama vist asjaolu, et sel ajal hakkab Sickingen laiali laskma oma palgasõdureid, kes suurtes salkades ringi liikudes juba augusti keskel Freiburgile hirmu teevad[12] ja keda oleks kerge olnud kaasa tõmmata. Mõlemat Reini kallast mööda

1) Rosenkranz Q, lk. 291.
2) op. cit., lk. 268.
3) op. cit., lk. 283.
4) op. cit., lk. 270.
5) op. cit., lk. 284.
6) op. cit., lk. 283.
7) op. cit., lk. 271 ja 278.
8) op. cit., lk. 271.
9) op. cit., lk. 284.
10) ibid.
11) Rosenkranz Q, lk.284.
12) op. cit., lk. 266.

pidid siis hakkama liikuma talupoegade salgad, samuti pidid siis saadikud saadetama abi palumiseks šveitslaste juurde[1].

Kuid Joss Fritzi kiirustamisest pole enam kasu, juba augustis satuvad andmed uue Bundschuh kohta võimude kätte. Üks Freiburgi läheduses elav talupoeg oli saanud Bundschuh juhtkonnalt ülesande teostada süütamisi linnas, mille eest talle lubati 4 kuldnat. Ta südametunnistus hakkab aga vaevama ning ta räägib oma ülesandest pihiisale. See on teatest väga ehmunud ja mõjutab talupoega, sellest rääkima ka Freiburgi raele[2]. Siit kaudu saab asjast teada maafoogt Ludwig Horneck, kes hoiatab ka Röttelni ja Badenweileri võime. Kuna aga nimetatud talupoeg on nähtavasti alles väga hiljuti bundschuhlaste poolt värvatud, siis ei tea ta võimudele peaaegu midagi rääkida Bundschuh organisatsioonist - näib, et esialgu võimud isegi ei taipa, et on tegemist uue Bundschuh'ga. Võimud ei oma veel mingit võimalust alustada võitlust selle ohuga - esialgsed löögid, nagu näiteks kahe teeröövli vangistamine, ei taba Bundschuh liikmeid.

Alles siis, kui 1517.a. augusti teisel poolel Röttelni foogt Jakob Nagel vangistab mööda laatu ja inimeste kogumiskohti ringi rändava hulkuri Dinkelsbühli Micheli, kelle käest saadakse korraga kätte peaaegu kõik meile praegu teada olevad andmed 1517.a. Bundschuh kohta[3] on Bundschuh [illegible] korraga paljastatud ja tema üritus, mis on rajatud saladusele

---

1) Rosenkranz Ø, lk. 308.
2) op. cit., lk. 299 ja 303.
3) op. cit., lk. 267 ja 289.

ja ootamatusele, nurjunud. Jakob Nagel informeerib sündmusest kohe markkrahv Ernsti, järgimööda saavad Bundschuh saladuse oma kätte Hochbergi foogt Ludwig Horneck 4.septembril, siis Freiburgi raad, Ensisheimi valitsus, Strassburgi piiskop, Strassburgi raad jne. Võimud alustavad kohe massilisi arreteerimisi.

Pole säilinud täpseid andmeid selle kohta, kui palju Bundschuh liikmeid sel korral võimud suudavad vangistada ja karistada, Karistamiste kohta teame ainult seda, et Hans von Wissingen teatab oma kirjas, et ta on kuulnud, et mõned bundschuhlased tapeti Röttelnis[1]. Üks on aga kindel, et peaorganiseerija ja juht Joss Fritz oskab jälle põgeneda. Puuduvad andmed selle kohta, et ta kusagil uuesti oleks hakanud Bundschuh'd organiseerima. Kuid tema võitlustahe jääb murdmatuks. Kui kogu Saksamaal puhkeb suur talurahvasõda ilmub Joss Fritz jälle ajaloo areenile. Vana, hallihabemelise mehena liigub ta ringi võitluseks relvastuvate Hegau talupoegade hulgas ning räägib, et "ta ei või ega saa enne sumra, kui Bundschuh on jätkuvad (habe ... seinen Fortgang erlangt)"[2]

---

1) Rosenkranz Q, lk. 302.
2) Mone, Quellensammlung der badischen Landesgeschichte Bd II, Karlsruhe 1854, S. 17 - tsiteeritud Heroldi kaudu, lk.43.

1502., 1513. ja 1517.a. Bundschuh'de programmid ja taktika

Eespooltoodud käsitluses on sihilikult välja jäetudküsimus talupoegade nõuetest või nn. programmidest, et neid käsitleda võrdlevalt ja nende arengus. Poršnev on õigusega hoiatanud liiga suure ~~kaalu~~ tähtsuse osutamise eest talupoegade programmidele ja näidandd, et need on tavaliselt talupoegkonna alalhoidlikuma osa kompromissi väljenduseks aadliga[1]. Peab ütlema, et Bundschuh "programmid" ei kuulu selliste liiki. Teiselt poolt ei esine neis veel kuigi tugevasti ka talupoegade võitlusest isandatega välja kasvav ühisomandi ja võrdsuse mõte[2]. Bundschuh liikumiste juures (võibolla välja arvatud vahest ainult Schlettstadti oma 1493.a.) ei näegi me kuski programme sõna tõelises mõttes. Talupoegade käest kohtus teada saadud nende nõuded võeti kohtuliku juurdluse edasise kergendamise huvides kohtuametnike poolt kokku erilis-

1) Poršnev I, lk. 526.
2) vt. Poršnev II, lk. 212.

Talurahva nõuete võrdlev skeem

Pahed, millede likvideerimist nõuavad talupojad	Kust nõuded pärit on (millisest allikast) või kelle poolt esitatud																
			1493.a. Bundschuh	1502.a. Bundschuh	1513.a. Bundschuh			1517.a. Bundschuh	Bühli Vaene Konrad	Saksa talupojasõja ajal esitatud nõuded ja artiklid							
Ilmlike feodaalide koormised	Hans Böheim [1]			Trithemius [4]	Pamphilius [5]			1517 [10]	Bühl [11]	Bussmanshausen [12]	Stübingen [13]			Baltr. [16]	Ülem-Svaabi [17]	12 [18]	
Kiriklikud koormised	Hans Böheim	Sigismund [2]	1493 [3]	Trithemius	Pamphilius	Freiburg I, II III [6]	Huser Meiger [8]	1517					Donauw. [15]			12	
Ilmliku kohtu kuritarvitused			1493		Pamphilius	Freiburg II ja III	Huser Meiger		Bühl		Stübingen	Kaufb. [14]			Ülem-Švaabi	12	
Kirikliku kohtu kuritarvitused			1493			Freiburg III											
Feodaalide metsamonopol	Hans Böheim	Sigismund			Pamphilius	Freiburg II, III	Huser Meiger Stüblin [9]			Bussmanshausen	Stübingen	Kaufb.	Donauw.			12	Hubmayer [19]
Feodaalide jahimonopol		Sigismund			Pamphilius				Bühl		Stübingen	Kaufb.			Ülem-Švaabi	12	Hubmayer
Feodaalide kalapüügimonopol		Sigismund			Pamphilius				Bühl		Stübingen	Kaufb.	Donauw.			12	Hubmayer
Ametnike poolt nõutavad maksud							Meiger Stüblin		Bühl			Kaufb.	Donauw.		Ülem-Švaabi		
Tollid ja aktsiisid		Sigismund	1493				Huser	1517	Bühl	Bussmanshausen	Stübingen		Donauw.		Ülem-Švaabi		
Liigkasuvõtmine (protsendid)			1493		Pamphilius	Freiburg II, III	Huser Meiger Stüblin	1517	Bühl								Hubmayer
Köigi isandate kuritarvitused (keine Herren haben)	Hans Böheim			Trithemius	Pamphilius	Freiburg I, II III	Huser Meiger Stüblin	1517					Donauw.				Hubmayer
Vaimulike jumalavallatu elu (papivihkamine)	Hans Böheim			Trithemius													
Jumalasõna õpetamine halvasti										Bussmanshausen			Donauw.	Baltr.		12	
Pärisorjus		Sigismund								Bussmanshausen	Stübingen	Kaufb.	Doonauw.	Baltr.	Ülem-Švaabi	12	

1) Hans Böheim = Hans Böheimi jutlustes esinevad nõuded, vt. Barge, lk-d 21, 22 ja 28.

2) Sigismund = "Keiser Sigismundi reformatsioonis" esinevad nõuded.

3) 1493 = 1493.a. Schlettstadti Bundschuh nõudmised.

4) Trithemius = Joh. Trithemiuse kroonika 1502.a. Bundschuh'st, Rosenkranz Q, lk. 89 jj.-d.

5) Pamphilius = Pamphiliuse kroonika 1513.a. Bundschuh'st, Rosenkranz Q, lk.126.

6) Freiburg I = Freiburgi korraldus tsunftidele 3.okt.1513.a., Rosenkranz Q,lk.131.

Freiburg II = Freiburgi üleskirjutus 9.-15.okt. 1513.a., Rosenkranz Q, lk.145.

Freiburg III = Freiburgi nõupidamine 15.nov. 1513.a., Rosenkranz Q, lk. 183.

7) Huser = Jakob Huseri ülestunnistus, Rosenkranz Q, lk. 190 jj.

8) Meiger = Kilian Meegeri ülestunnistus, Rosenkranz Q, lk.193 jj.

9) Stüblin = Simon Stüblini ülestunnistus, Rosenkranz Q, lk.186 jj

10) 1517. = 1517.a. Bundschuh nõudmised, Rosenkranz Q, lk-d 290 ja 308.

11) Bühl = Bühli Vaese Konradi nõudmised, Rosenkranz Q, lk.243 jj.-d

12) Bussmanshausen = Bussmanshauseni kogukonna kaebused 22.veebr. 1525.a., Barge, lk. 116 jj.-d.

13) Stübingen = Stübingeni talupoegade artiklid 6.apr. 1525.a., Barge, lk. 56 jj.-d.

14) Kaufb. = Artiklid Hörman Kaufbeureri kogust märtsis 1525.a., Zimmermann, lk. 294, Baumann, lk. 359.

15) Donauw. = Artiklid Donauwörthi kroonikast, Baumann, lk.250.

16) Baltr. = Baltringeni salga nõuded, Zimmermann, lk. 284 jj.

17) Ülem-Švaabi = Ülem-Švaabi 16 artiklit, Zimmermann, lk.252.

18) 12 = 12 artiklit, Barge, lk.138 jj., Zimmermann, lk. 408 jj.d.

19) Hubmayer = Hubmayeri ~~jutlustes~~ ülestunnistustes /esinevad nõuded, Smirin, lk. 285.

teks punktideks ja need talupoegade "programmipunktid" võtsid hiljem omaks ka kroonikud. Kuivõrd suurel määral nad lähenevad bundschuhlaste tõelistele nõudmistele on muidugi omaette küsimus, kuid praegu meil kindlamat materjali käepärast pole. Ja kõiki neid nõudmisi iseloomustab Bundschuh'de juhul suurel määral lokaalsus, kuigi Rosenkranz mitmes kohas kramplikult vastupidist püüab tõestada. "Talurahvamass kunagi ei väljunud lähimaist kohalikest suhetest ja seepärast ta huvid olid piiratud kitsa kohaliku horisondiga."[1] Ei tohi ka unustada, et talurahvas juba oma klassiiseloomult pole võimeline üksinda välja töötama positiivset programmi selle sõna tõelises mõttes.

Heites kõrvale igasuguse mõtte sellest, et Joss Fritz oli ainukene Bundschuh programmide koostaja, et ta n.-ö. andis neile programmid, tuleb meil siiski arvestada, et ta võttis osa bundschuhlaste nõuete väljatöötamisest ja tõenäoliselt mängis siinjuures juhtivat osa. Ja seetõttu kajastuvad bundschuhlaste nõudeis teatud määral ka Joss Fritzi isiklikud vaated, tema püüdlused.

Juurdelisatud Bundschuh, mõningate talle eelnevate talurahvanõudmiste ja programmiliste dokumentide ning mõnede talurahva~~sõja~~ talupojasõja ajal talurahva poolt esitatud nõuete ja programmide skeem, lubab meil teha mõningaid järeldusi Bundschuh nõuete kohta Joss Fritzi juhtimise all.

On väga raske säilinud andmete põhjal teha järeldusi Bundschuh enda programmide arengu kohta - liiga vähe on säilinud võrreldes 1513.a. Bundschuh'ga dokumente 1502.a. ja

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk. 27.

1517.a. Bundschuh'de kohta. Me ei või kunagi kindlalt öelda, et teatud nõue 1502.a. puudus, 1513.a. esines ja 1517.a. jälle puudus - see nõue võis esineda ka 1502.a. ja 1517.a., meil pole aga lihtsalt säilinud dokumente selle kohta. Võttes arvesse aga konkreetset ajaloolist olukorda, milles Bundschuh-d tekivad, võime öelda, et 1502.a. Bundschuh on suunatud peaasjalikult vaimulikust suurfeodaali rõhumise vastu, teda kannab tugev papiviha; 1513.a. Bundschuh on suunatud väikeste kohtu- ja maahärrade poolt teostatud mitmesuguse rõhumise vastu, nagu kohtumaksud, võlaprotsendid ja igasugused kohtu ja maahärruslikud koormised, samuti võideldakse kirikukoormiste vastu; 1517.a. Bundschuh puhul pole meil peaaegu üldse säilinud kohalikke talupoegade nõudeid - võime ainult arvata, et võitlus oli jälle suunatud igasuguste vaimulike ja feodaalide poolt sooritatavate rõhumiste vastu. Üheks tugevaimaks jooneks, mis läbib kõiki Bundschuh programme on vanade, mitte väga kaua aja eest kaotatud õiguste tagasinõudmine metsa, metsloomade, veekogude ja kogukonnamaade suhtes. Tõsi küll, seda pole selgelt välja öeldud 1502.a. ja 1517.a. nõudeis, kuid see ei tähenda veel, et nad ei võinud esineda - nende rõhutatult tugev esinemine talurahvasõja ajal sunnib arvama, et nad olid olemas ka kõigi Bundschuh'de puhul. Ja see näitab järjekordselt, et meil pole mingit õigust Bundschuh "jumaliku õiguse" liikumist kunstlikult eraldada "vana õiguse" liikumisest (vt. skeemi).

Omapäraseks võib pidada seda nähtust, et bundschuhlased kunagi ei nõua pärisorjuse kaotamist, ei nõua isegi seda sümboliseerivate kohustuste kaotamist (vt. skeemi). Simon Strüblin ja Kilian Meiger ütlevad isegi selge sõnaga, et nad on valmis oma isandale tasuma just pärisorjuslikku sõltumust tähistavat teoorjust (frontawan), Simon Strüblin lubab veel lisaks paastukuke ja väikese maksu[1]. Eespooltoodud Edela-Saksa majandusliku olukorra käsitlus aga annab sellele mõistatusele lahenduse - talurahvale ei ole rõhuvad otsesed ja suurel määral sümboolsed pärisorja kohustused, vaid selle seisundiga seoses olevad muud koormised. Viia talurahvast mõistmisele, et kõige selle taga on pärisorjus, et kõigi muude pahede kaotamiseks tuleb nõuda pärisorjuse kaotamist, seda Joss Fritz oma organisatsioonilise tööga ei suuda saavutada.

Bundschuhlased ei aseta kunagi kõigi varade ühistamise nõuet, kuid selle n.-ö. müntzerliku mõtte teatud idusid näeme ka siin. Freiburgi rae poolt 9.-15.oktoobrini 1513.a. tehtud üleskirjutuses on öeldud, et üks Bundschuh nõue oli, et kirikud ja preestrid ei saa kirikukümnisest enam kui on vaja nende ülespidamiseks, muu tuleb aga jagada rahvale[2]. Siit pole enam palju nõudeni, et üldse kogu vara tuleb jagada rahvale ja igaüks peab saama ainult niipalju, kui tal ülespidamiseks vaja on. Bundschuh küllaltki kõrget organi-

---

1) Rosenkranz Q, lk. 186 jj. ja lk. 193.
2) op. cit. lk. 145.

seeritust näitab aga asjaolu, et samas dokumendis on öeldud, et salaliit tahab loobuda kirikule ja ilmalikele võlaprotsentide tasumisest ja seda raha kasutada Bundschuh võitluse finantseerimiseks.

Juba Hans Böheim ütles oma jutlustes, et rahval ei pea enam mingeid isandaid olema (vt. skeemi), kuid ta ei see seda põhimõtet kõigi isandate hävitamise nõudega. Kõiki Bundschuh'sid läbiv nõue - me ei taha enam ühtki isandat omada (keine Herren mehr haben), omab juba hoopis teise sisu ja kaalu. Asjaolu, et siinjuures sageli juurde lisatakse - ühtki isandat, peale keisri (või ka paavsti), ei vähenda mingil määral selle nõude praktilist revolutsioonilisust. Nimelt seovad bundschuhlased selle nõude põhimõttega, et kõik kes neile vastu hakkavad või nendega ei ühine, hävitavad nad ära [1]. Sellest kasvab talurahvasõja ajal välja talurahvasalkade nõue, et kõik peavad nendega ühinema ja neid, kes sellest keelduvad, nad ründavad. Ja see revolutsioonilisus näitab, et Bundschuh puhul kajastuv ketserlik vaim ei kuulu mitte kodanliku ketserluse hulka, vaid selle radikaalse ketserluse hulka, mida Engels nimetab plebeilikuks ketserluseks [2].

Võrreldes Schlettstadti Bundschuh'ga teeb Bundschuh Joss Fritzi juhtimisel oma programmide osas suure sammu edasi. Schlettstadti Bundschuh nõuded jäävad veel puhtal kujul lokaalseiks ja majanduslikeks. Joss Fritzi juhtimise all aga

---

1) Rosenkranz Q, lk. 145, 186 jj., 190 jj., 194.

2) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.42 jj.

lisandub eespool kirjeldatud isandate vastane põhimõte ja kõiki nõudmisi hakkab juba kandma "jumaliku õiguse" idee. Peab ütlema aga, et Bundschuh's ei kasva see "jumaliku õiguse" idee veel välja majandusliku korra kritiseerimise raamidest, bundschuhlased kritiseerivad küll valimulike eluviise, kuid mitte nende poolt pakutavat õpetust. Seda mõtet, et preestrid õpetavad valesti, et nad peavad paremini jumalasõna seletama, mis hakkab esinema talurahvasõja ajal koostatud programmides ja nõuetes (näiteks Bussmanni ~~n~~jauseni talupoegade nõuetes), ei kohta me Bundschuh juures kordagi (vt. skeemi).

Mida enam tutvuda bundschuhlaste nõuetega, seda enam tundub, et nad on neile õigustust leidnud "Keiser Sigismundi reformatsioonis", kuigi nõuete esitamise ajendeiks kindlasti olid konkreetsed kohalikud olud. Seesama nõue, mis esineb bundschuhlastel 1502. ja 1513.a. — ühelgi vaimulikul ei tohi olla enam sissetulekut, kui ühelt ametikohalt, sisaldub ka nimetatud ~~lendlehes~~ teoses [1]. Ühised selle ~~lendlehe~~ teose mõtetega on veel nõue tolle mitte võtta [2], anda talupoegadele tagasi kalastamisõigus [3], kaotada feodaalide ainuõigus metsale ja metsloomadele [4] (vt. skeemi).

Joss Fritzi peamiseks teeneks Bundschuh liikumises jääb siiski tema tegevus organisaatorina. Nagu eespool nägime kasvab see organisatsioon Joss Fritzi juhtimise all nii maa-alaliselt kui ka sotsiaalselt kandepinnalt, organisatsioon

---

1) Werner, lk. 32.
2) op. cit., lk. 65.
3) op. cit., lk. 76.
4) op. cit., lk. 75 jj.

muutub praktilisemaks ja ülesandele vastavamaks (heidetakse kõrvale ülearuseks muutuvad usulised tseremooniad, 1517.a. ei laskuta nähtavasti enam ka sellisesse lipujumaldamisesse nagu 1513.a.). Joss Fritz teeb siin mõningaid vigu, nagu liiga-ne toetumine kaltsakproletariaadile, kuid kõigest hoolimata oleks Joss Fritz siiski ilmselt suutnud kunagi organiseerida vähemalt alguses eduka Bundschuh ülestõusu, kui teda poleks takistanud vanus ja puhkev talurahvasõda poleks kaotanud vajaduse sellise salaorganisatsiooni järgi.

Kuid hoolimata kõigest jääb Bundschuh salaorganisatsiooniks, vandeseltsiks ja Joss Fritz ei teegi katset talupoegade võitlust viia laiemale alusele. Nagu aga märgib Lenin, tähendab vandenõu vorm poliitilise võitluse kitsendamist ja on pealegi selline võitlusvorm, millega on väga harva seotud edu[1]. Kuid peab tunnistama, et Joss Fritzil lihtsalt polnud teist teed. Lihtne talupoeg ei saanud sel ajal alustada avalikku poliitilist võitlust, kui ta polnud selline usufanaatik nagu Hans Böheim - seda aga Joss Fritz polnud. Joss Fritz polnud võimeline propageerima talupoegade võitluse põhimõtteid selles ainukeses vormis, millega võis pääseda juurde keskaegseis usulistes kammitsates olevale inimesele, usulises vormis. Joss Fritz suutis küll meisterlikult veenda, ei osanud aga vaimustada. Ja seetõttu tuleb tal suure vaeva ja hoolega, toetudes peamiselt mõistuslikele argumentidele, isiklikule autoriteedile, veenda aeglaselt mõtlevat ja ette-

---

1) Lenin, Teosed, II k., lk. 316.

vaatlikku saksa talupoega. Ja seetõttu jääbki tal ainult üks tee - asendada usuline vaimustus ja massiline propaganda hästi ettevalmistatud salaorganisatsiooni ning ootamatu löögiga. Sellise vandenõu taktika juures on aga paratamatud sagedased läbikukkumised ning me ei saa seetõttu kirjutada enamust läbikukkumisi mitte Joss Fritzi, vaid ebaõige taktika arvele.

Joss Fritzi tegevuse ebaedukus on aga veelgi suuremal määral tingitud ajaloolistest tingimustest. Oma töös "Marksism ja ülestõus", märgib Lenin, et "Ülestõus peab toetuma sellisele p ö ö r d e p u n k t i l e kasvava revolutsiooni ajaloos, kus rahva eesmiste ridade aktiivsus on kõige suurem, kus k õ h k l e m i s e d vaenlaste ja revolutsiooni n õ r k a d e, p o o l i k u t e, e b a k i n d l a t e s õ p r a d e r i d a d e s on kõige tugevamad"[1]. Selline hetk pole Saksamaal aga Joss Fritzi tegevuse ajal Bundschuhde organisaatorina veel saabunud, see saabub alles 1525.a.

---

1) Lenin, Valitud Teosed II, Tallinn 1946, lk. 92.

Joss Fritzi võitlus kui üks tegureid saksa talupojasõja ettevalmistamisel

1524.a. algab Saksamaal suur talupojasõda. Antud teema seisukohalt on huvitav teha mõningaid võrdlusi talupojasõjale eelnenud Bundschuh liikumiste ja talupojasõja enda vahel, vaadelda, millist osa mängisid Bundschuh ja Joss Fritz saksa talupojasõja ettevalmistamisel.

Juba ammu on märgatud, et saksa talupojasõda ei ole oma algetapil eriti tugevalt seotud reformatsiooniliikumisega, et 1524.a. Edela- ja Lõuna-Saksa talurahvas ei võitle veel kuigi suurel määral "uue usu" loosungi all, vaid peab päris tavalist talurahvasõda oma senjööride vastu. Sellele juhtis tähelepanu juba Cornelius, märkides, et 1524.a. alustavad üksikute maakohtade talupojad Šveitsi piiri läheduses Schwarzwaldist Bodeni järveni killustatud võitlust oma isandatega ja alles teisel etapil, 1525.a. haarab talurahvast

laiemalt "evangeelne liikumine"[1]. Zimmermann viitab päris õigesti sellele, et saksa talupojasõda algab neis rajoonides, kus olid varem organiseeritud Bundschuh'd, peaasjalikult neil aladel, kus 1517.a. oli tegutsenud Joss Fritz[2]. Joss Fritzi tegevus teenis otseselt saksa talupojasõja ettevalmistamise eesmärki ja nagu näitab talupojasõja puhkemise rajoon, täitis ta selle ülesande(vt.kaarti).

Bundschuh'dest osavõtvad talupojad ei nõua kunagi ja kuski preestreilt "püha kirja õpetamist puhtal kujul", "uue usu õpetamist" ja ka saksa talupojasõja alguses, veel 1524.a. novembris teatavad ülestõusnud talupojad krahv Fürstenbergi saatkonnale, et "nad pole evangeelsed ja nad pole evangeeliumi pärast kokku kogunenud"[3]. Samal ajal, kui Edela-Saksamaa piirilinnades levib õige laiaulatuslikult reformatsioon, ei ole 1524.a. kevadel, suvel ja osalt ka sügisel talurahvaliikumine seal (St.Blasienis, Stühlingenis ja Hegaus) reformatsiooniliikumisega veel mingil määral seotud. Kõik selleaegsed ülestõusnute nõuded on seotud ainult konkreetsete ühiskondlike pahedega[4]. Mõne rajooni kohta on meil täpsemad andmed, et talurahva liikumine algab seal täpselt nagu tavaline "Bundschuh". Ainult konspiratsioon on nõrgem, selle järgi pole vist aga ka vajadust, kuna rahutu on kogu Edela-Saksamaa ja võimud niikuinii ei suuda organiseerida kõigis kohtades vastulööki. Nii näiteks kogunevad Villingeni linnale

---

1) Cornelius, lk. 10 jj.
2) Zimmermann, lk. 226.
3) Zimmermann, lk. 243.
4) Elben, lk. 11 ja 154.

alluvad talupojad Brega jõe orus Klengeni veskis, peavad nõu ja valmistavad 16 artiklilise nõudekirja. See nõudekiri ei sisalda sõnagi usust, selles esinevad ainult vanad Bundschuh aegsed nõuded - jahi- ja kalapüügiõiguse andmine, igasuguste banaliteetide kaotamine, teoorjuse likvideerimine, kohtulike kuritarvituste lõpetamine. Ka võimud hindavad sel ajal talurahvarahutusi kui Bundschuh'de organiseerimist. Nii näiteks kirjutab veel 14.detsembril ertshertsog Ferdinand impeeriumi kantseleile Esslingenis, et keskvalitsus peab kiiresti abinõud tarvitusele võtma "... selliste Bundschuh algatajate vastu ..." [1]. Kuid samade Villingeni talupoegade vastuhakk ületab ka tavalise "Bundschuh" piirid. Villingeni raad asub läbirääkimistele talupoegadega ja enamus neist nõustubki kompromissiga, teatud radikaalne grupp Hans Hechti ja Oswald Mederi juhtimisel aga keeldub sellest ja hakkab talupoegi külades kutsuma energilisemale võitlusele "jumaliku õiguse" nimel. Elben peab seda tavaliseks Bundschuh loosungi rakendamiseks. Nagu näitab aga Smirin on siin hoolimata samast välisest vormist tegemist juba uue sisuga. Antud juhul kannab seda "jumaliku õiguse" ideed juba Münzeri radikaalse talupoeglik-plebeilise reformatsiooni õpetus [2]. Veel teravamat muudatust näeme Klettgau talupoegade liikumises. 1524.a. juunis on nende hulgas märgata teatud rahulolematust, kuid see on väga nõrk ja esialgu teatavad nad isegi Stühlingeni

---

1) Smirin, lk. 280.
2) Smirin, lk. 341.

talupoegadele, et neil pole midagi oma isandate peale kaevata. Kuid oktoobri keskel toimub äkki murrang, Klettgau talupojad tõusevad massiliselt üles ja teatavad, et nad ei täida ebaõiglasi koormusi [1]. Nagu näitab õigesti Smirin, on see otseselt seotud Münzeri propagandistliku tegevusega Klettgaus [2], esmakordselt tõestades seda dokumentide abil (mida Elben ei suuda).

Seltsimees Stalin oma geniaalses töös "Marksismist keeleteaduses" näitab, et pealisehitus "... tulnud ilmale, saab ta ülisuureks aktiivseks jõuks, aitab aktiivselt oma baasil kujuneda ja tugevneda, võtab tarvitusele kõik abinõud, et aidata uuel korral lõplikult purustada ja likvideerida vana baas ja vanad klassid" [3]. Nagu nägime eespool pole Joss Fritz eriti võimekas isik kasutama n.-ö. pealisehituslikke relvi ideoloogiliste võitlusvahendite näol. Kui talurahva võitlus 1524.a. Edela- ja Lõuna-Saksamaal poleks tõusnud kõrgemale Bundschuh tasemest, poleks ta kunagi arenenud selliseks võimsaks talurahvasõjaks, nagu ta tegelikult kujunes. 1524.a. näeme me selgelt kahe tendentsi lähenemist, ühelt poolt talurahvavõitluse ja teiselt poolt müntzerliku reformatsiooni lähenemist [4]. Et siin võitlus uue ühiskonnakorra eest arenes välja vähemalt oma vormilt usuliseks võitluseks, see on antud ajaloolises olukorras täiesti mõistetav. Lenin ühes oma kirja Gorkile ütleb; "Oli aeg ajaloos, kui ... de-

---

1) Elben, lk. 101-104.
2) Smirin, lk. 328.
3) Stalin, Marksismist keeleteaduses - Mõningaist keeleteaduse küsimustest, Tallinn 1950, lk.5.
4) Smirin, lk. 257 jj.

mokraatia ja proletariaadi võitlus toimus ühe religioosse idee võitluse vormis teise vastu"[1].

Müntzeri rahvaliku reformatsiooni propaganda kujunebki faktoriks, mis kaasa tõmbab laiad talurahvamassid, ühendab (niipalju kui talurahva võitlust üldse võimalik ühendada on) seni äärmiselt killustatud talurahvavõitluse. Ja sel teel saavutatakse palju kiiremini ning efektiivsemalt see, mida Joss Fritz taotles vaevalise ning aeganõudva salajase organiseerimistööga. Juba Zimmermann märkas, et "Poliitilisel elemendil kulub aastaid, kuni ta vähesed haarab ja andumisele sütitab; religioosne vaimustus rebib kiiresti sajad tuhanded enesega igasugusele ohvrile, julgusele ja teole"[2]. Revolutsioonilise, müntzerliku "rahvareformatsiooni" ühendavat jõudu rõhutab Engels. "See ühinemine gruppideks tekib alles koos revolutsiooniliste religioossete-poliitiliste ideede üldise levikuga reformatsiooni ajal"[3].

Kuigi suur talupojasõda on kahtlematult uueks kvaliteediks ja uueks etapiks võrreldes Bundschuh'ga võime me siiski väga sageli märgata jooni, mis osutavad tema sugulusele sellega. Üsna palju 1524.-25.a. esinevaid talurahvanõudeid ja tema võitluse ideid on välja töötatud juba Bundschuh'des, Joss Fritzi juhtimise all. Oma "Ajaloolistes väljakirjutustes" kirjutab Marx: "1524.a. juulis talupojad teatasid, et ei allu enam aadlile, vaid ainult keisrile..."[4]. Sa-

---

1) Lenin, Teosed (III väljaanne) lk. 85, XVII k.
2) Zimmermann, lk. 135.
3) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk. 39.
4) Marxi ja Engelsi arhiiv, VII k., lk. 179.

ma loosungi all võitlesid 1502., 1513. ja 1517.a. Joss Fritzi juhtimisel ka bundschuhlased. Sellist võitlust kõigi senjööride ja kohalike võimude vastu iseloomustataksegi sel ajal Bundschuh'na. Kui Ittingeni klooster on Hegau talupoegade poolt juba purustatud, talupojad on kogunenud 7000-inimeselisesse salka, siis Austria võimud alles arvavad, et võib korduda Bundschuh - s.t. loevad talupoegade senist tegevust vähem ohtlikuks kui Bundschuh. Nad kirjutavad 19.juulil 1524.a. Freiburgi raele, et "... kõik see osutab sellise mässu ja rahutuse algusele (minu allakriipsutus - J.K.), mis saab tähendama kõigi isandate ja igasuguse aadli hävitamist, et tuleb karta Bundschuh kordumist..."[1]. Siinkohal on huvitav märkida, et just nende Hegau talupoegade hulgas, kellest kardetakse, et nad kordavad Bundschuh'd, asuvad võitlusse kõigi isandate ja aadlike vastu, liigubki isiklikult ringi juba vananenud Joss Fritz. Meil pole säilinud mingeid konkreetsemaid andmeid tema tegevuse kohta sel ajal, kuid paratamatult sunnib eespooltoodud osa kirjast mõtlema, et Joss Fritzi tähtsus ka sel ajal võis suurem olla, kui seda seni arvatakse.

Bundschuh ideed võitlusest kõigi isandate vastu kasutavad sel ajal ära ka paljud mööda maad liikuvad rahvalikud jutlustajad. Simon Lochmeier sõidab ringi vankris ja jutlustab:"Igaüks peab vaba olema ja ei mingit isandat omama peale

---

1) Smirin, lk. 263.

keisri; kõik, kes on Švaabi liidus ja igaüks, kes hakkab vastu meie vendlusele, tuleb surnuks lüüa ja tal ta omand põletada ja hävitada"[1] .

Igasuguste isandate enda õlgadelt heitmise põhimõte, välja töötatud juba Bundschuh's, läbib punase joonena ka saksa talupojasõja. Stühlingeni talupojad teatavad:"Nad ei taha oma isandaile enam alluda, ühtki isandat peale keisri omada, sellele tema osa anda; ta ei tohi neid aga takistada: nad tahavad kõik lossid ja kloostrid ja kõike, mis valimulikku nime kannab, hävitada"[2] . Donauwörthi kroonik kirjutab:"Kokkuvõttes talupojad tahtsid kõik aadlikuks saada ja ise piiskopid, prelaadid ja isandad olla... ükski talupoeg ei tahtnud enam kitlit kanda, tahtsid kõik uhkeid riideid kanda"[3]. Švaabi liidu saadik Waisenfelder kirjutab ühes oma kirjas, et talupojad valmistuvad määrama rooma keisrit[4] . Ka selle põhimõtte suhtes näeme talupojasõjas radikaliseerumist võrreldes Bundschuh'ga. Kui Joss Fritzi juhtimisel võitluseks valmistunud bundschuhlased kunagi ei tulnud nii julgele mõttele, et kukutada ka keiser, siis nagu näeme tõuseb talurahva võitlus 1524.-25.a. juba ka selle mõtteni.

Engels iseloomustab järgmiselt Münzeri ideid:"Kõik olemasolevad võimud, sedavõrra kui nad ei allu revolutsioonile ja ei liitu temaga, peavad saama kukutatud; kõik tööd ja varandused peavad saama ühiseks..."[5] Nagu me kergesti näeme,

---

1) Zimmermann, lk. 392.
2) op. cit., lk. 227.
3) Baumann, lk. 250.
4) Smirin, lk. 408.
5) F.Engels, Saksa talupojasõda, lk. 55.

esineb toodud mõttearenduse esimene pool juba Joss Fritzil - hävitada kõik olemasolevad võimud. Sellel üksinda pole aga perspektiivi, pole näidatud, mis saab siis, kui kõik võimud on hävitatud. Teatud võitluspersspektiivi on suuteline andma alles Müntzer ja ainult Müntzer - kõik töö ja varandused peavad muutuma ühiseks.

Joss Fritzi juhtimise all bundschuhlaste poolt esitatud nõudeid kordab oma ~~jutlustes~~ ülestunnistustes ka Hubmayer. Ta ütleb, et lihtrahvas peab määrama ja kukutama kõrgemat võimu. Kui keegi oma võlaprotsentidega juba kattis põhimõlad, siis peab ta vaba olema edasistest maksudest; veed, kalad, mets, aasad, mesilased, karjamaad, metsloomad ja linnud peavad olema ühises kasutuses [1] (vt. skeemi). Eriti eeltoodu lõpposas on näha, kuidas on vanad Bundschuh aegsed nõuded edasi arenenud. Bundschuhlased nõudsid ainult, et kõik mets, veed ja nende saadused tuleb isandailt ära võtta, vaikides eeldades, et nad lähevad siis kogukonnale; Hubmayer rõhutab aga, et nad tulevad võtta just ühisele kasutamisele.

Oleks väga huvitav jälgida, kui suurel määral ja kuidas rakendati saksa talupojasõja alguses juba Joss Fritzi poolt rakendatud taktikalisi ja organisatsioonilisi võtteid. Kahjuks on see ülesanne väga raske. Selleaegseile kroonikuile tundus kogu talurahvasõda mingi kohutava looduseõnnetusena, "jumala karistusena", mille põhjuseid ei saagi leida inimlikus

---

1) Smirin, lk. 285.

tegevuses. Rääkides sellest, et 1524.a. oli ennustatud suurt veeuputust, kirjutab Donauwörthi kroonik:"Aga kõigekõrgem, tähtede looja, lasi tõesti sündida ühel uputusel, aga mitte veest, vaid verest..." [1] Enamiku kroonikate järgi tõusevad talupojad lihtsalt üles, esitavad palvekirju, võitlevad - kroonikuid ei huvita üldse, kuidas saavutati see, et teatud talupojad üles tõusid. Seetõttu saame toetuda ainult üksikuile andmeile.

1513. ja 1517.a. Bundschuh organiseerimisel (nagu aga üldse talurahva vastuhakkude organiseerimisel) on eelistatuimaks tegevuspaigaks kõrtsid, nendes toimub uute liikmete värbamine, neis arutatakse nähtavasti läbi ka nõuded, nendes asuvad n.-ö. organisatsiooni staabid. Ka talupojasõja alguses toimub elav tegevus kõrtsides - Rockenburgi kloostri talupojad peavad enne oma vastuhaku algust koosoleku Weyssenhorni kõrtsis [2], 1524.a. 24.detsembri ööl peavad Baltringeni talupojad koos Sulmingeni talupoegadega kõrtsis nõu, et kooskõlastada oma tegevust [3], samuti kogunevad kõrtsides enne vastuhaku algust Füsseni talupojad [4]. Selle mõistmisel, mida tehti neis kõrtsides, kuidas siin vastuhakku organiseeriti, aitavad meid vähe talurahvasõja enda allikad - paratamatult tuleb siin rakendada suurel määral analoogiat Bundschuh'ga.

Üheks Bundschuh poolt Joss Fritzi juhtimisel välja töötatud kõige silmapaistvamaks taktikaliseks põhimõtteks tu-

---

1) Baumann, lk. 249.
2) op. cit., lk. 63.
3) op. cit., lk. 279.
4) op. cit., lk. 421.

leb lugeda seda, et bundschuhlased kavatsesid kirikuilt ja kloostreilt võetud varandust kasutada ühise sõjakassa täitmiseks . Sama taktikat kavatsevad rakendada ka Füsseni ümbruse talupojad - "... ka isandate vilja ja kirikuraha ja muu võtta, et sellega sõdida." [1]

Üheks Bundschuh tugevaimaks küljeks oli tema konspiratiivsus, salajased koosolekud ööseti jne. Seda meetodit rakendavad sageli ka talurahvasõja ajal Münzeri õpetust propageerivad taasristijad. Nad tulevad ööseti kokku üksikuis majades või orgudes, sellistest koosolekuist võtavad sageli osa saadikud õige kaugeist kohtadest [2] .

Nagu 1517.a. Bundschuh puhul nii võtavad ka talurahvasõjast hulgaliselt osa igasugused kaltsakproletariaadi esindajad. Selle ühiskonnakihi esindajaks on näiteks Conz Wirt Haldenist, kes oli sooritanud enne talurahvasõda nii röövimisi kui ka vargusi, kes oli kerjuse ja palverändajana ringi rännanud Schwarzwaldis, Würtembergi Alpides, Doonau ümbruses jne. [3]

Joss Fritz pühendas palju tähelepanu sellele, et tõmmata talurahvavõitlusele liitlaseks ka linnade plebeilisi alamkihte. Sama taktikalist joont jätkavad talupojad ka talurahvasõja ajal. Leipheimi talupoegade salk võtab 1525.a. kevadel enda valdusse Leipheimi linna ja ei lase sellesse sisse talurahva vaenlasi, saadab kirja Augsburgi kangrutsunftile,

---

1) Baumann, lk. 421.
2) Zimmermann, lk. 235.
3) op. cit., lk. 399 jj.
4) ~~Smirin, lk. 414 jj.~~

koopia oma nõudmistest saadab ta Ulmi kangrutsunftile, Weissenhorni magistraadile saadavad nad kirja, püüdes selles apelleerida selle linna plebeilistele alamkihtidele [1].

Nagu näeme on Joss Fritzi panus saksa talupojasõja ettevalmistamisel, talurahva organiseerimisel võitluseks feodaalse rõhumise vastu küllaltki hinnatav. On ajalooline kurbloolus, et ta, arvatavasti oma vanaduse tõttu ei etenda 1524.-25. aastail enam nii juhtivat osa, kui aastail 1502-1517. Kahtlematult oleks temast kujunenud samasugune radikaalne, talurahva üritusele ustav salgaülem, nagu seda olid Florian Geyer ja Jäcklein Rohrbach.

Engels nimetab Bundschuh'd ja Vaest Konradit "... kaheks suureks vandenõuks, mis valmistasid ette talupojasõda ..." [2] Nagu nägime mängib ka Joss Fritzi, Bundschuh juhi isik, talupojasõja ettevalmistamisel küllalt suurt osa. Ja seda tulebki lugeda tema peamiseks ajalooliseks teeneks. Võttes juhtivalt osa järgimööda kolmest ülestõusukatsest, õpetas Joss Fritz Edela-Saksamaa talupoegi võitlema. Iga Bundschuh salaühing, olles oma ulatuselt suurem eelnevast, laiendas ühtlasi läheneva saksa talupojasõja kandepinda. Bundschuh salaühingud valmistasid ette ja kiirendasid revolutsioonilise pöördepunkti saabumist - suurendasid rahva eesrindlike osade aktiivsust ja revolutsiooni poolikute ja ebakindlate sõprade kõhklemist, nende kaldumist revolutsioonilise võitluse poolele [3].

---

1) Smirin, lk. 414 jj.
2) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.64.
3) vt. Lenin, Valitud Teosed II, Tallinn, 1946, lk. 92.
~~) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk.49~~

Joss Fritz ei suuda valmistada ette suurt ketserlikku liikumist, temal, kui lihtsal talupojal puuduvad selleks vajalikud võimed, ta valitseb näiteks väga vähe piiblit, mida Engels on nimetanud "... plebeilise liikumise võimsaks relvaks."[1] Joss Fritz omab seetõttu teeneid peamiselt talupojasõja n.-ö. organisatsioonilise ettevalmistuse alal. Ta oskab siinjuures siiski ühendada tugeva organisatsiooniga rea selliseid revolutsioonilisi loosungeid nagu jumaliku õiguse idee, pappide vihkamine jt. Kuid neid loosungeid pole ta ise välja töötanud. Ta arendab edasi talurahva võitluse organisatsiooni, niipalju kui see talurahva võitluse juures üldse mõeldav on - tugevdab konspiratsiooni, rakendab selle organisatsiooni teenistusse peale talurahva teisi ühiskonnakihte, muudab organisatsiooni praktilisemaks, lihtsamaks, laiahaardelisemaks. Nii sama palju, kui meil tuleb hinnata tema püüet ühendada talurahva võitlust linnaplebeide võitlusega, niisama suureks veaks tuleb meil lugeda tema püüet 1517.a. toetuda üsna oluliselt kaltsakproletariaadile. Oma "Saksa talupojasõja" alguses ütleb Engels, et ta tahab saksa rahvale näidata" ... suure talupojasõja kohmakalt tahutud, kuid tugevaid ja jõulisi kujusid."[2] Ja hoolimata kõigist oma puudustest ja vigadest kuulub Joss Fritz kaheldamatult nende kujude hulka.

"Iga uus sugupõlv puutub kokku teatud tingimustega, mis olid juba valmis sel momendil, kui see sugupõlv sündis. Ka suured isikud on midagi väärt ainult sedavõrd, kuivõrd nad

---

1) F. Engels, Saksa talupojasõda, lk. 49.

2) op. cit., lk. 25.

oskavad neid tingimusi õigesti mõista ja neid muuta. Kui nad ei mõista neid tingimusi ja tahavad muuta neid tingimusi nii, nagu neile ütleb ette fantaasia, siis need isikud satuvad Don Quijote seisukorda,"[1] ütleb seltsimees Stalin. Kahtlematult ei mõistnud Joss Fritz läbi näha kõiki ühiskondliku elu keerukusi, ei mõista ajaloolisi tingimusi, ega suuda neid muuta. Seetõttu ei saagi me temast siiski rääkida kui suurmehest, vaid kui suurest mehest. Kuid ta ei satu ka donkihhottide teele. Joss Fritz küll ei mõista, kuid kuidagi aimab neid vajadusi, mis üles seab ühiskondliku elu areng. Oma terve talupojamõistusega saab ta aru, et talupoegade olukord on väljakannatamatu, et sellise olukorra likvideerimiseks tuleb võidelda. Ja selle võitluse organiseerimisele ning juhtimisele pühendab Joss Fritz kogu oma elu, täites sellega suurt ajaloolist ülesannet, oma tegevusega kaasa aidates uue ühiskonnakorra võimalikult kiiremale kehtestamisele.

---

1) Stalin, Vestlus saksa kirjaniku Emil Ludwigiga (Ленин и Сталин. Сборник произведений к изучению истории ВКП(б). Партиздат ЦК ВКП(б) [Москва] 1936), lk. 524.

Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri koos tarvitatud lühenditega

I Marksismi-leninismi klassikud

1) Архив Маркса и Энгельса, т.т. VI, VII (= Marxi ja Engelsi arhiiv)

2) Маркс, К. Капитал, т.III, Ленинград, 1949. (= Marx, Kapital III)

3) Энгельс, Ф., Крестьянская война в Германии, ОГИЗ, Ленинград, 1939 (= F. Engels, Saksa talupojasõda)

4) Энгельс, Ф., Марка, К.Маркс и Ф.Энгельс, Сочинения, т.XV

5) Энгельс, Ф., Положение Германии (письмо первое редактору Northern Star), К.Маркс и Ф.Энгельс, Сочинения, т. V

6) Энгельс, Ф., Развитие социализма от утопии к науке, К.Маркс,- Ф.Энгельс, Избранные произведения в двух томах, т. II, Москва, 1948.(= K.Marx ja F. Engels, Valitud teosed kahes köites, II k., Moskva 1948, II k.)

7) Ленин, В.И., Два письма А.М.Горькому, Сочинения, т.XVII (третье издание)

8) Ленин, В.И., Задачи русских социалдемократов, Сочинения, т. 2.

9) V.I. Lenin, Marksism ja ülestõus, Valitud Teosed, II k., Tallinn, 1946.

10) Сталин, И.В., Беседа с немецким писателем Эмилем Людвигом, Ленин и Сталин, Сборник произведений к изучению истории В К П(б), т. III, Партиздат ЦК ВКП(б) /Москва/, 1936.

11) J.V. Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945

12) J.V. Stalin, Marksismist keeleteaduses - Mõningaist keeleteaduse küsimustest, Tallinn, 1950.

II Allikad

Barge, H., Der deutsche Bauernkrieg in Zeitgenössischen Quellenzeugnissen, Leipzig, s.a. (= Barge)

Baumann, F.L., Quellen zur Geschichte des Bauernkriegs in Oberschwaben, Tübingen, 1876 (= Baumann)

Rosenkranz, A., Der Bundschuh, die Erhebung des südwestdeutschen Bauernstandes in den Jahren 1493-1517, II Band - Quellen, Heidelberg, 1927. (= Rosenkranz Q)

Werner, H., Die Reformation des Kaisers Sigmund, Berlin, 1908. (= Werner)

III Kirjandus

Buchner, M., Die innere weltliche Regierung des Speierer Bischofs Matthias Ramung (1464-1478), Speier, 1927. (= Buchner)

Cornelius, C.A., Studien zur Geschichte des Bauernkrieges, München, 1861 (= Cornelius)

Elben, A., Vorderösterreich und seine Schutzgebiete im Jahre 1524, Stuttgart, 1889. (= Elben)

Franz, G., Die agrarischen Unruhen des ausgehenden Mittelalters (Teildruck), Marburg, 1930 (= Franz)

Herold, R., Der Bundschuh im Bistum Speyer vom Jahre 1502, Greifswald, 1889. (= Herold)

Plehhanov G., Isiku osa küsimusest ajaloos, Tallinn, 1946. (= Plehhanov).

Поршнев, Б.Ф., История средних веков и указание товарища Сталина об "основной черте" феодального общества, Известия Академии Наук СССР, серия истории и философии, т. VI, №6, Москва, 1949 (= Porśnev, I).

Поршнев, Б.Ф., Формы и пути крестьянской борьбы против феодальной эксплуатации, Известия Академии Наук СССР, серия истории и философии, т. VII, №3, Москва 1950 (= Porśnev, II).

Rosenkranz A., Der Bundschuh, die Erhebung des südwestdeutschen Bauernstandes in den Jahren 1493-1517, I Band - Darstellung, Heidelberg, 1927. (= Rosenkranz, D).

Смирин, М.М., Борьба за землю в юго-западной Германии в XV и начале XVI в., Исторические записки Академии Наук СССР, нр. 4, 1938 (= Smirin 4).

Смирин, М.М., Народная реформация Томаса Мюнцера и великая крестьянская война, Москва-Ленинград, 1917. (= Smirin).

Смирин, М.М., О крепостном состоянии крестьянства и характере крестьянских повинностей в юго-западной Германии в XV и начале XVI в. Исторические записки Академии Наук СССР, нр. 19, 1946 (= Smirin 19).

Stolze, W., Zur Vorgeschichte des Bauernkrieges, Berlin, 1900. (= Stolze).

Zimmermann W., Geschichte des grossen Bauernkrieges, I B., Stuttgart, 1856 (= Zimmermann).

Speyer
Udenheim
Bruchsal
Heidelsheim
U. Grombach
O. Grombach
Weingarten
Karlsruhe
Bretten
Jöhlingen
Maulbronn
Pforzheim
Weissenburg
Reidselz
Rein
Hagenau
Baden
Schwarzach
Zabern
Weyersheim
Scherzheim
Bühl
Schnersheim
Wanzenau
Rheinbischofsheim
Küttolsheim
Nordheim
Mundelsheim
Westhofen
Marlenheim
Schiltigheim
Achern
Bad Sulz
Straßburg
Auenheim
Renchen
Molsheim
Kehl
Willstedt
Illkirch
Rosheim
Hintisheim
Weier
Kniebis
Börsch
O. Rehnheim
Nordhausen
Offenburg
Meistratzheim
Ichenheim
Barr
Stotzheim
Epfig
Dambach
Scherweiler
Nonnenweier
Wolfach
Kestenholz
Schlettstadt
Schwarzwald
Kenzingen
Kaiserstuhl
Dentzingen
Waldkirch
U.
O. Glotterthal
Lehen
Freiburg
Schallstadt
Biengen
Heitersheim
Müllheim
Rein
Stühlingen
Klettgau
Hegau
Schaffhausen
Basel
Asula, milles elas Bundschuh lükmeid
Epfig – 1493. a.
Jöhlingen – 1502. a.
Lehen – 1513. a.
Kehl – 1517. a.
Bundschuh levikuala umbkaudsed piirid
– 1493. a.
– 1502. a.
– 1513. a.
– 1517. a.
Bundschuh tegevusplaan
– 1493. a.
– 1502. a.
– 1513. a.
– 1517. a.
– Saksa talupojasõja poolt haaratud ala umbkaudne piir.
Šveitsi piir
10 0 10 20 30 km.